

Vriesekoop

overgangperiode van drie jaar is, waarbij maxima en minima voor een aantal zaken gaan gelden: de eerdergenoemde bandbreedtes van 20% plus of min in het eerste jaar. Ten slotte komt er dan een evaluatie na afloop van die drie jaar en pas dan wordt het werkelijk voor een aantal zaken een kwestie van vrije tarieven. Of dan de tarieven zo vrij zijn dat iedereen met zijn eigen notaris en mogelijk nog met een andere notaris zal gaan overleggen en onderhandelen, is dan ook nog de vraag. Wij betwijfelen dat zeer. De ervaringen opgedaan bij het vrijgeven van de makelaarstarieven hebben geleerd dat er niet eens zo heel veel verandert. Een zekere mate van overleg is nu ingevoerd en dat zal in de toekomst met de notaris zeker ook gebeuren. Voor grote kantoren en grote klanten zal er helemaal geen enkel probleem zijn, want die handhaven gewoon hun bestaande systeem. Grote klanten aanvaarden voor hoogspecialistisch werk hoge tarieven. Voor "kleine" burgers en "kleine" notarissen zal er mogelijk in de toekomst wel wat veranderen en daarom zijn er ook beperkingen aan de vrijheid gesteld in het familierecht. Het moet altijd mogelijk blijven dat een burger voor een testament of een boedelafwikkeling, ook ingewikkelde, bij een notaris terecht kan die niet een te hoge prijs voor een dergelijke dienst vraagt. Ook moet ervoor gewaakt worden dat men niet extra kosten gaat maken. In België en Frankrijk kent men de figuur dat twee notarissen samen de onpartijdige notariële rol spelen. Beiden houden elkaar in evenwicht, maar het is wel dubbel zo duur en het gevaar ontstaat dat de notaris dan niet meer is dan een partijdig juridisch dienstverlener. Er moet natuurlijk niet meer werk komen en niet meer notarissen ingeschakeld worden wanneer deze wet in werking treedt. Mijn fractie is ook benieuwd naar de evaluatie van het door de KNB zo gepropageerde kostprijsvolgsysteem. Overigens wijst de fractie van D66 erop dat er altijd werkzaamheden zullen blijven bestaan die uitsluitend door een notaris kunnen worden uitgevoerd waarvan de kostprijs zelfs te kostbaar is voor een burger. In dat geval zal er altijd een mogelijkheid moeten zijn onder de kostprijs notariële diensten te verlenen. Zoals de advocatuur een sociale poot kent – hoewel die erg wordt afgebroken –

zo dient ook binnen het notariaat het sociale gezicht van de notaris gehandhaafd te blijven, niet alleen bij de kleine kantoren, maar ook bij de grote kantoren, waar weliswaar in de laatste jaren vrijwillige tariefverlagingen hebben plaatsgevonden, maar nog altijd inkomens worden gerealiseerd, die hoog genoeg zijn om daar tegenover incidenteel diensten onder kostprijs te kunnen aanbieden.

Voorzitter! Vanmorgen nog, dus ruim te laat, hebben wij een brief gekregen van een kandidaat-notaris die een aantal opmerkingen heeft gemaakt die wij van zodanige aard vinden dat ze wellicht nog meegenomen zouden kunnen worden in de veegwet, waarmee een aantal onvolkomenheden kunnen worden weggenomen. Voorzover deze brief nog niet onder de aandacht van de bewindslieden is gebracht, zal ik die graag overhandigen.

Zoals bekend, gaat Friesland mij zeer aan het hart. In 1992 heeft de Commissie Fries in het Rechtsverkeer haar rapport uitgebracht met onder andere de aanbeveling om het gebruik van het Fries in authentieke akten en de inschrijving daarvan in openbare registers door een deskundige commissie te laten onderzoeken. Het Ministerie van Justitie wilde wachten tot de Wet op het notarisambt er zou zijn, maar als streefdatum werd genoemd 1 januari 1998 genoemd. Die datum is niet gehaald en dus heeft staatssecretaris De Vries van Binnenlandse Zaken eind december 1998 in de voortgangsrapportage Bestuursafpraak Friese taal en cultuur meegedeeld dat de werkgroep eerst een jaar na de invoering van deze wet, dus 1 juli 2000 kan worden ingesteld. Volgens mij bevat deze Wet op het notarisambt echter geen voorschriften die betrekking hebben op de inschrijving van authentieke akten in openbare registers. Kan de werkgroep, zo luidt onze laatste vraag, nu zo snel mogelijk ingesteld worden, opdat het onderzoek kan worden voortgezet? Het is niet meer dan het instellen van een werkgroep.

Voorzitter! Met belangstelling wachten we de reactie van de bewindslieden af.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik deel nog mee, dat de notitie van de plaatsvervangend griffier de heer Nieuwenhuizen, die

in het College van senioren is behandeld en tijdens de bijdrage van de heer Holdijk is genoemd, als noot in de Handelingen zal worden opgenomen.

(De noot is opgenomen aan het eind van deze editie.)¹

De vergadering wordt van 12.05 uur tot 13.05 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 1999 (26200-V).**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van Gennip** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Een verrassend nieuw team is afgelopen zomer aangetreden op Buitenlandse Zaken. Wij wensen alle drie de bewindspersonen een zeer succesvol beleid toe, ook vanuit de overtuiging dat in het brede buitenlandse beleid waar mogelijk consensus dient te prevaleren, waar nodig tegenspraak.

Misschien nog verrassender is de taakverdeling, die namelijk weinig of niets veranderde. Voor de kabinetsformatie deden wel eens andere formules de ronde, bijvoorbeeld om de staatssecretaris voor Europese Zaken bij de minister-president te plaatsen: de Europese Unie is toch nauwelijks nog "buitenland" te noemen. Een andere formule was om aan de status van minister voor Ontwikkelingssamenwerking een zwaarder takenpakket te verbinden: een soort ministerschap voor het zuidelijk halfrond, zodat de "echte" minister zich geheel zou kunnen wijden aan dat Noorden, inclusief Europa. Door de partij van de minister van Buitenlandse Zaken zelf werd nadrukkelijk gesproken over een staatssecretariaat voor de hulpverlening. En een van de vele producten van snel voortschrijdend inzicht van de heer Pronk was een ministerschap voor internationale economische betrekkingen. Betekent de huidige taakverdeling dat de discussie over andere formules afgelopen is?

Taakverdeling en organisatie: wij hebben in het verleden de herijdings-

Van Gennip

operatie het voordeel van de twijfel moeten gunnen. Zeker, de Chinese Muur tussen de politieke directies en de ontwikkelingsdirecties moest ook hier worden afgebroken. Maar wij waren van mening dat alleen de praktijk zou kunnen uitmaken, of die herijking geslaagd was. Is de opbouw van de diverse professionaliteiten gegarandeerd en zijn die zo onderscheidende invalshoeken van rapportage, analyse, communicatie compatibel met die van operationaliteit, beheer, toe- of afwijzing van middelen, op de Posten en hier? Hoe is het antwoord nu op de onrust over zoveel reorganisaties en slechte communicatie? Kan de eerst-verantwoordelijke minister mededelen of en wanneer wij een evaluatie van die herijking tegemoet mogen zien? Is de herijkingsoperatie intussen helemaal afgerond, dat wil zeggen: is de relatie met EZ en Financiën intussen bevredigend geregeld, naar beide kanten?

Mijnheer de voorzitter! Wij zijn niet de enigen die met zorg een zekere marginalisering van de aandacht voor het buitenlandse beleid gadeslaan. Dat geldt Nederland, misschien ook na het drama van Srebrenica, na het uitblijven van een quick fix in ex-Joegoslavië, bij het persistent blijven van armoede op zoveel plaatsen in de wereld, en bij de alleen al vanwege de ingewikkeldheid van de materie groeiende afstand tussen Europa en zijn burgers.

Charles Meier analyseerde enkele jaren geleden al in een artikel in *Foreign Affairs*, dat in de contemporaine geschiedenis na grote schokkende gebeurtenissen er telkens een zekere verlamming ontstond juist op het terrein van de buitenlandse politiek. Na 1848; na 1870; na 1919, en dus ook na 1989. Kennelijk kost het tijd om na de concentratie op bepaalde grote doelstellingen zich te hervatten en een nieuwe internationale agenda te formuleren. Kennelijk kost het nu te veel tijd. De concepten over de nieuwe wereldorde, die na 1989 zijn ontwikkeld, hebben tenminste alle vooralsnog een beperkte houdbaarheidsduur beleefd: van the clash of civilisations tot Jihad versus McWorld; van the end of history tot de nieuwe wereldorde van George Bush.

De zoektocht naar een nieuwe vijand heeft wel de ogen geopend voor allerhande soorten nieuwe

bedreigingen, waarvoor we in de komende decennia staan: van een versmelting van criminele agressie met staatsagressie tot het gevaar van nieuwe massavernietigingswapens, "de bom van de armen"; van fundamentalistische bedreigingen tot het vervagen van het begrip territoir in het veiligheidsdenken. Maar in wezen is die zoektocht verzand. Intussen gebeurt er natuurlijk wel van alles. De bipolaire wereld is vervangen door de absolute hegemonie van één superstaat – "gelukkig maar" – maar eentje die onwillig is om altijd en overal en op de bonnefooi voor anderen de kastanjes uit het vuur te halen; letterlijk: grondtroepen in te zetten.

Ik ben blij, dat de minister van Buitenlandse Zaken zo nadrukkelijk kiest voor het Atlantisch Bondgenootschap – daar leek het althans tot vorige week op – maar dat is een verplichtende keuze. Ik kom daar op terug.

Maar nog belangrijker vind ik, dat het freewheelen op de agenda-loosheid en conceptloosheid van de internationale gemeenschap en met name Europa, een zware prijs heeft gevraagd: van het bloedvergieten in Afrika tot de halfslachtigheid op de Balkan; van de ontwikkeling van kernwapens door arme landen, die nota bene omvangrijke Nederlandse hulp ontvangen, tot de internationale migrantenstromen; van het witwassen van triljoenen maffiose gelden uit Rusland en drugs, tot financiële aardbevingen, die wereldwijd de welvaart bedreigen. Naast zaken als internationale armoedebestrijding en milieubescherming.

Maar misschien moeten we in het ontbreken van een concept, een visie, een realistisch visioen, ook de oorzaak zoeken van de malaise in belangstelling voor de buitenlandse politiek.

In vrijwel alle verkiezingsprogramma's was er voor het buitenland een ondergeschikte plaats ingeruimd – er zijn een of twee lovenswaardige uitzonderingen, zoals u begrijpt – en ontwikkelingssamenwerking en defensie zijn prooi voor aanzienlijke en woordbrekende bezuinigingen geworden.

Mijn eerste opmerking is dan ook een onderstreping van het pleidooi van mevrouw Herfkens voor debat, méér debat, natuurlijk over armoedebestrijding internationaal, maar zou het begrip ontwikkeling, in navolging

van de Society for International Development, niet sterker gericht moeten worden op Global Reconstruction, ontwikkeling van wereldwijde arrangementen, global good governance?

Het is een meer filosofische vraag. Nederland is bepaald niet geroepen om op zijn eentje een antwoord te formuleren op de realiteit van de globalisering. Wij hebben wel geleerd dat tekentafelmodellen slechts een beperkte dagwaarde hebben. Maar in die algemene roep in onze westerse democratieën om veiligheid, komt ook de behoefte aan een mondiaal veiligheidsconcept naar voren, dat zich bezighoudt met militaire veiligheid, met bescherming tegen internationale criminaliteit, maar ook met bescherming van de mensenrechten, veilig voedsel, toegang tot water en bescherming tegen welvaartsbedreigende financiële fluctuaties.

Die noodzaak wordt door bijna iedereen onderkend, zelfs door mensen zoals Soros die miljarden aan instabiliteit hebben verdiend. Wij dromen niet van een wereldregering of van een VN die supranationaliteit krijgt en zelfs niet van een Tobin-tax om het flitskapitaal te reguleren. Onze vraag is simpel, of de regering aanleiding vindt om in deze periode meer aandacht te geven aan formules van een nieuwe mondiale orde, uiteraard met inachtneming van de relativiteit van onze positie, meer ideeën te ontwikkelen en voorstellen te formuleren als antwoord op die behoefte naar wereldwijde arrangementen en haar keuzes te duiden.

De benadering van prof. Anne Marie Slaughter in het jubileumnummer van *Foreign Affairs* van 1997 over "The new real world order" geeft daarbij een aardige multiple choice:

1. Ondersteunen wij het systematisch uitbouwen van de bestaande VN- en Bretton Woodsinstellingen? Dat was overigens de klassieke positie van de Nederlandse regering. Wij zijn benieuwd naar de huidige opvatting op dit terrein en naar nieuwe initiatieven.

2. Of erkennen wij meer en meer, dat de functie van de Staat niet naar boven, maar naar beneden uitgehold wordt in het proces van globalisering. Mevrouw Slaughter noemt dat "the new medievalism"? Dat is vooral een erkenning van het belang van oude en nieuwe internationale

Van Gennip

actoren van het transnationale bedrijfsleven tot Amnesty International tot internationale kamers van koophandel; de ultieme erkenning op internationaal niveau van het belang van netwerken. Bouw die uit. Pressie van internationale consumentenorganisaties zal bedrijven vanzelf weerhouden van het fabriceren van milieuschadelijke producten, etc., etc. Mager, maar er is niets anders. Is op dit terrein naar de mening van de regering een samenhangend faciliterend beleid mogelijk, bijvoorbeeld in de vorm van erkenning van zelfregulering, samenwerkingsvormen etc.?

Voorzitter: Heijne Makkreel

De heer **Van Gennip** (CDA): Of zetten wij in op haar derde weg: een bewust beleid van functionele, niet-hiërarchieke samenwerking tussen de onderdelen van de Staat of de semi-staat? Model daarbij staat het Comité van Bazel van Centrale Bankiers, of de samenwerking tussen de Hooggerechtshoven in Europa, de referenties in nationale jurisprudentie aan uitspraken in andere landen. Onderschat, zo is haar boodschap, niet wat je kunt met transnationalisme als vervanging van het supranationalisme. Niet alleen het territorium dient mijns inziens in navolging van Guéhenno's "Fin de la Démocratie" een zekere relativering te krijgen in het ICT-tijdperk als basis voor bestuur, recht, defensie, economie. In ons land vroeg collega Hirsch Ballin aandacht voor de stroomversnelling in de grensoverschrijdende rechtsontwikkeling. De koppeling van recht aan de afzonderlijke staat, dient in navolging van Thomas van Aquino gerelativeerd te worden. Er is, citeert Hirsch Ballin in de Internationale Spectator van januari 98: "een radicale eenheid van het recht, die onlosmakelijk met het menszijn verbonden is".

Als de regering de waarde van deze benadering erkent, kan zij dan aangeven, of en op welke wijze dit in samenhangend beleid kan worden vertaald?

Nog een voorbeeld van deze benadering, met mogelijkerwijze vergaande consequenties, is de OESO-conventie ter bestrijding van omkoping van buitenlandse ambtenaren bij internationale zakelijke transacties. Ook neemt Nederland een anticorruptieclausule op bij de besteding van ODA-gelden,

zo staat in de memorie van toelichting. Wij zouden graag vernemen, hoe de stand van zaken is met deze conventie, hoe zij wordt uitgevoerd hier en welke mate van participatie er is van niet-OESO-leden.

De noodzaak van een duidelijke visie is er temeer, omdat wij die bijzondere verantwoordelijkheid mogen dragen – gelukkigwens – van het lidmaatschap van de Veiligheidsraad. Prof. Schrijver onderstreept in de Spectator van januari jongstleden het verplichtend karakter van dat lidmaatschap. Je kunt wel van alles aan de orde stellen, maar dan moet je ook je eigen opvattingen over de aangedragen onderwerpen eraan toevoegen.

- Moeten ontwikkelings- en veiligheidsbeleid én vredesopbouw niet meer met elkaar verweven worden? Maar ja, dat staat weer op gespannen voet met het uitgangspunt om vooral landen te helpen die al op orde zijn, althans lijken te zijn.

- Hoe reageren de bewindslieden op de opwindende die is ontstaan over het AIV-advies over de neutraliteit van de humanitaire hulp? Ik neem aan dat de lessen van de humanitaire hulp sedert het Midden-Amerika van eind jaren zeventig, versterkt in de jaren negentig in Afrika, niet verleerd zijn. Humanitaire hulp is zelden neutraal. En onder het mom van neutraliteit zijn zo dikwijls oppressie en geweld gecontinueerd en versterkt.

- Waar liggen de grenzen van economische sancties, als deze vooral een onschuldige burgerbevolking treffen?

- Als de regering, zo vraagt Schrijver, de non-proliferatie als aandachtspunt noemt, wil zij dan ook bevorderen dat de Veiligheidsraad op grond van artikel 26 weer een duidelijke rol gaat spelen op het gebied van de wapenbeheersing?

- En dan signaleert Schrijver een opvallende omissie in de brief waarin de beleidsintenties worden uiteengezet. Hier kan bepaald geen sprake zijn van opzet, gegeven de samenstelling van het team op Buitenlandse Zaken. Het gaat dan om aandacht voor de rechten van de mens: van de "niet-militaire bedreigingen voor internationale vrede en veiligheid" – denk aan etnische zuiveringen en het optreden van warlords – tot de opbouw en toerusting van een onafhankelijke rechterlijke macht.

- Ik wil er nog een andere vraag aan toevoegen: kunnen wij in ons lidmaatschap van de Veiligheidsraad iets bijdragen aan het doorbreken van het internationale defaultisme dat conflicten en geweld in de ontwikkelingslanden als realiteit lijkt te ervaren? Wat ook onze meningsverschillen met de heer Pronk waren, zijn inzet op dit terrein verdient onze blijvende waardering. Wij hopen en verwachten dat de huidige regering zijn activistische beleid terzake zal voortzetten met eenzelfde intensiteit en engagement.

- De totstandkoming van het Statuut voor het Internationaal Strafhof is een belangrijke stap op die ingewikkelde weg naar wereldwijde arrangementen en een compliment aan de vaak verguisde Nederlandse diplomaten. Hoe staat het met de definitieve goedkeuring?

- Zien wij verder als Nederland in samenspraak met onze Europese partners nog heil in een versterking van de rol van de VN terzake van sociale en economische ontwikkelingen? Er zijn plannen geweest voor een orgaan parallel aan de Veiligheidsraad, er zijn plannen geweest voor upgradation van bestaande commissies.

Voorzitter! Hier gaat het allemaal nog om voornemens, idealen soms. Maar Nederland staat ook voor keuzes, duidelijke keuzes: hoe gaan wij om met het dilemma dat onze Amerikaanse vrienden in Irak en dat wij zelf soms, zoals in ex-Joegoslavië, actie noodzakelijk achten en toch geen mandaat van de Veiligheidsraad krijgen? Hoe ziet de minister de internationale rechtsgrond voor de mogelijkerwijze komende actie naar aanleiding van Kosovo? Hier wordt de discussie over de nieuwe wereldorde van de tekentafels en uit de kwartaaltijdschriften in de harde realiteit van oorlog en geweld getrokken. Wij zijn met veel verwachtingen en met grote plannen de Veiligheidsraad binnengetrokken. Ik hoor graag wat tot op heden de resultaten en de visies zijn, overigens onder erkenning van de grote hoeveelheid informatie die wij terzake krijgen.

Mijnheer de voorzitter! Buitenlandse politiek, ontwikkelingssamenwerking en soevereiniteit: het zijn begrippen, die ten nauwste met elkaar verbonden zijn, ook in Europa, nog steeds. Maar Nederland was altijd een duidelijk voorstander van verder strekkende arrangementen op

Van Gennip

dit terrein dan bilaterale afstemming. In de afgelopen maanden hebben wij signalen gekregen die nadere vragen oproepen. Wat betekent het als minister Van Aartsen in druk wekt dat hij meer Atlanticus is dan zijn voorganger? Wij zagen inderdaad dat de vorige regering enige afstand nam, althans met woorden, van het beleid van met name de heer Van den Broek en zich eerst op de buurlanden wilde gaan richten, te beginnen met de Benelux en eindigend met een duidelijkere en positievere opstelling ten opzichte van de Frans-Duitse samenwerking. Kan de minister van Buitenlandse Zaken een indicatie geven van de resultaten van deze koerswijziging bij zijn voorgangers? En was het eigenlijk wel een koerswijziging? Ik denk aan de ruzie tussen minister-president Kok en premier Dehaene op de top in Amsterdam; ik denk aan de spanningen met de Franse regering. Zelfs in de verbeterde Duitse relatie zijn er de laatste tijd wat meningsverschillen. Maar ik ben nu benieuwd wat het nieuwe Atlanticisme van de minister van Buitenlandse Zaken inhoudt. Investeren in contacten met State lijkt mij inderdaad een goede zaak. Ik voegde er enkele jaren aan toe: ook systematisch investeren in contacten met afgevaardigden en senatoren, gegeven de afstand die er is ten aanzien van het buitenland. Ik volg de minister graag in die prioriteit, die ook psychologische dimensies heeft, nu minder een bewust neo-isolationisme, als wel onbekendheid met de rest van de wereld in sommige kringen in de VS-politiek zo'n belangrijke factor is geworden. Daarom is het mij ook een raadsel dat het enige signaal dat werkelijk telt bij de Amerikanen, namelijk bereidheid om voor de defensie echt wat over te hebben in termen van geld en inzet, vervangen wordt door een contrasignaal. Het is verkeerd als signaal, het is verkeerd als maatregel en de minister van Buitenlandse Zaken, zijn collega van Defensie en hun beider partijen weten dat. Kan de minister vertellen hoe zijn Atlantische prioriteit met deze bezuinigingsoperatie in overeenstemming te brengen is en kan hij verder preciseren wat het verschil in inhoud en accent is met het beleid van zijn voorganger in zijn voorkeur voor Atlantische samenwerking? Die vraag klemt temeer – verleden week hebben wij het hier nog over gehad

– nu de minister heeft zich onlangs aangesloten bij de pleidooien van Blair en anderen voor een Europese defensie-identiteit. Geen misverstand: onze fractie ziet het als een hoge prioriteit om in de periode van relatieve afwezigheid van externe bedreigingen – let wel: relatief – de band met de VS niet te laten verslappen. Handelstegenstellingen van bananen tot patentrechten en bescherming van de eigen cultuur, onevenwichtige lastenverdeling, landbouwbeleid, extraterritoriale werking van VS-bepalingen; afzonderlijk en samen kunnen zij in tijden van afwezigheid van een gedeelde externe bedreiging zoveel irritatie veroorzaken dat de enige effectieve bewaarder van de wereldorde het laat afweten. Hoe staat het trouwens met die extraterritoriale werking terzake onze investeringen in Cuba, respectievelijk voornemens om pijpleidingen op Iraans grondgebied aan te leggen?

Mijnheer de voorzitter! De nieuwe geopolitieke situatie van na 1989 was voor ons land met nauwelijks een Centraal- of Oost-Europese traditie wenselijk. En alsof dat niet genoeg was, rolt nu over die verandering een nieuwe heen. Of we het willen of niet, alleen al door het economisch gewicht van Europa, zullen we ook wereldwijde verantwoordelijkheden op terreinen als economie, milieu en veiligheid op ons moeten nemen. Dat veroorzaakt misschien een nieuwe spanning, tot in de boezem van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Voor velen waren New York en Washington dichterbij dan Brussel of Straatsburg, en zelfs Bonn.

En eerlijk is eerlijk: Europa was geen speler van grote importantie bij de multilaterale organisaties; het "had geen adres". Wie wilde samenwerken met multilaterale organisaties deed dat op zijn eigen houtje. In de Veiligheidsraad en de VN, in de G7, op grote internationale conferenties en ook bij de aangesloten organisaties als FAO was Europa als zodanig niet, nauwelijks, in ieder geval te weinig aanwezig. Soms wilden we zelf niet met één mond spreken, soms waren we niet welkom. We kennen de consequenties: van Rio tot FAO-benoemingen, van fundamenteel verdeeld opperen in de Veiligheidsraad tot een overrepresentatie van de – steeds minder bijdragende – VS in de Bretton Woodsinstellingen. In Europa zelf had dit de curieuze consequentie

dat met name het ontwikkelingsbeleid niet leidde tot coördinatie, werkverdeling – dat zou bij de nieuwe landenlijst van de minister voor OS zo belangrijk zijn geweest – en externe beleidscoördinatie, laat staan tot communautarisering van het OS-beleid, maar tot het optreden van een nieuwe donor erbij: de Europese Commissie zelf. In het Midden-Oostenconflict kon dan ook door Israël als het ware worden gezegd: "Tais toi et sois genereuse!", ofwel betaal, maar houd je mond, want je hebt gewoon niet één stem. Het rapport van de Forward Studies Unit, de door Delors gestichte denktank over de toekomst van de Noord-Zuid-relaties, doet een aantal uitstekende voorstellen voor de opbouw van – laat ik het hard zeggen – de onvermijdelijke externe identiteit van Europa. Ze zijn van breder belang dan alleen voor ontwikkelings samenwerking. Het Zuiden kijkt naar ons, zoals ook het Oosten en zelfs bij de multilaterale instellingen – zowel de VN-familie als de Bretton Woodsinstellingen – lijkt het besef door te dringen dat effectief optreden niet kan zonder een krachtige financiële maar ook beleidsmatige inbreng van Europa als eenheid. De doorvoering van de euro is symbool en versterking van die positie.

In dit verband leg ik een aantal vragen aan de bewindslieden voor. Wat is het standpunt van de Nederlandse regering terzake de hervorming van de Veiligheidsraad en het optreden van Europa daarin? Is het uitgangspunt één stem, drie stemmen – en dus toelating van Duitsland – roterend woordvoerschap namens de hele Unie door een van de bestaande twee, later misschien drie? Waar zetten we op in terzake van de G7 en wat zijn daar de kansen van een duidelijke acceptatie van Europa als eenheid? Hoe kunnen we de positie van Europa in de Bretton Woodsinstellingen versterken? Ofwel – laten we de vraag in alle duidelijkheid stellen – heeft de huidige Nederlandse regering geen behoefte aan een versterkt Europees geluid in de Bretton Woodsinstellingen? Deze vraag reikt verder dan invloed en macht: zij heeft in de ogen van mijn fractie ook een duidelijke inhoudelijke dimensie. Bij structurele aanpassingsprogramma's in ontwikkelingslanden, bij transitieprogramma's in ex-socialistische

Van Gennip

landen; de kenmerken van een vrije markteconomie zijn geen uniforme voorgegevenheden. Het gaat om politieke of, beter gezegd, doctrinaire keuzes: wat voor een soort samenleving willen wij? En dan heeft de Europese keuze voor een sociale markteconomie eigen kenmerken. De Europese ontwikkelingsgeschiedenis van deze eeuw heeft dat ook met zijn erkenning bewezen van de belangrijke rol van niet op winst gerichte economische actoren, zoals coöperaties, en zijn op belangenovereenstemming gerichte verhouding tussen kapitaal en arbeid. Eigen en anders, anders dan de dominante visie bij veel Bretton Woodsinstellingen. Deelt de regering ook deze visie op de inhoudelijke dimensie van onze relatie met de Bretton Woodsinstellingen?

Tijdens de begrotingsbehandeling 1999 kunnen wij natuurlijk niet om de belangrijkste vraag heen, die maar ten dele tot de competentie behoort van de hier aanwezige bewindspersonen, maar waarbij zij toch een zeer belangrijke stem zullen hebben: welke conclusies trekt de Nederlandse regering met betrekking tot de globalisering van de financiële markten, de oncontroleerbaarheid van de kapitaals- en speculatiebewegingen? Ik vraag uiteraard geen gedetailleerde blauwdruk, maar wel het begin van een antwoord op de constatering uit de internationale financiële wereld zelf en van niet de minsten daaronder. Er is behoefte aan een nieuwe, internationale financiële architectuur. Zoeken wij die primair in de versterking van de bestaande instellingen dan wel zijn nieuwe instituties en voorzieningen nodig en mogelijk? Ik vind het antwoord in de nota daarover, eerlijk gezegd, wat mager. Na de postherijking moet ook Buitenlandse Zaken een visie hebben op een van de meest opvallende fenomenen van de globalisering: de destructiecapaciteit, de ontwrictingscapaciteit, van de internationale kapitaalsbewegingen met onvoorzienbare consequenties terzake van de wereldwijde economieën en in de levens- en toekomstverwachtingen van enkele miljarden mensen. Kosovo, Sierra Leone, Cartagena, de Kaaiman Eilanden, Rijsbergen, de real en de afgebroken studies van miljoenen in Azië en Brazilië, de groeierugval in Europa zelf; globalisering is geen cafeteria waar je naar believen iets kunt uitzoeken

wat je aantrekkelijk voorkomt. Je krijgt het helemaal en vluchten kan niet meer. Vluchten in isolationisme kan niet meer, vluchten in utopisme kan niet meer, vluchten in een Nederlandse Alleingang kan niet meer. De politieke malaise heeft ook te maken met gebrek aan realistische, effectieve concepten, aan eensgezindheid en aan daadkracht. Daarom loopt voor ons de weg naar New York en Washington via Brussel en Straatsburg. Dat geldt primair voor de versterking van de multilaterale instituties, maar ook voor de rol van de internationale samenwerking. Zeker. Daar waar wij een grootmacht zijn, is ook voor ons de verleiding van eigen profilering groot. Maar de bypass naar de Wereldbank of de UN zal op den duur een zandweg blijken te worden. De drie benaderingen van Anne-Marie Slaughter vragen alle drie de opkamer van de Europese samenwerking. Onze fractie denkt dat nu allereerst nodig zijn concepten, besluitvorming en daadkracht terzake van de versterking van de externe identiteit van Europa: welke verantwoordelijkheid willen wij nemen en moeten wij nemen als geheel, met welke middelen en met welke garanties voor uitvoering? Niet alleen de politieke malaise kan zo worden overwonnen, maar ook dat andere punt van grote zorg: de psychische en morele bereidheid van onze samenleving om zich in de beste naoorlogse tradities te blijven engageren met internationale uitdagingen, financieel en als het moet ook met inzet van militaire middelen. Wij hopen dat de regering ons op deze weg wil volgen. Wij zien graag haar commentaar.

Identiteit van Europa is uiteraard meer dan een externe. De malaise in de buitenlands-politieke aandacht, in de politiek in het algemeen en in die van Europa zou ook wel eens kunnen samenhangen met het ontbreken van een nieuwe Europese droom. Waarom willen wij Europa? Misschien zijn wij te traag met de invulling van het Europese burgerschap, zoals wij dat in Maastricht zijn overeengekomen. Ik kan daar nu niet uitvoerig op ingaan, maar wij zijn blij dat een discussie over een Europese constitutie, waarvoor zo hartelijk is gepleit in de studie van het wetenschappelijk instituut van mijn beweging, weer tot leven lijkt te komen. Denk aan het artikel van Havel en andere artikelen. Daar hoort

ook de vraag naar oriëntatie van de Europese samenleving bij: een eigen cultuurbeleid, een eigen technologiebeleid, de plaats van de regio's, de plaats van de maatschappelijke organisaties, met andere woorden de horizontale subsidiariteit, de rol van kerken en levensbeschouwelijke organisaties en, last but not least, het feit dat de erkenning van de politieke partijen in het Verdrag van Maastricht een volledig dode letter is gebleven. Hoezo een Europa dichtbij de burgers? Graag vernemen wij de visie van de regering, ook op deze punten. Die rol van kerken en levensbeschouwelijke organisaties werd door de voorganger van de huidige staatssecretaris overigens gemarginaliseerd toen collega Eversdijk naar de betekenis vroeg van de bepaling die bij het Verdrag van Amsterdam was opgenomen: daartegenover kon de uitspraak van Delors worden gesteld, dat levensbeschouwelijke organisaties en kerken hart en ziel aan Europa moeten geven.

Natuurlijk, de institutionele en financiële discussies zijn ook belangrijk, maar het zijn instrumenten om andere doelen te bereiken en dus moeten ze goed worden ingezet. Eerst roepen dat men zijn geld terug wil en vervolgens na een halfjaar de aftocht dekken, is niet fraai. Maar ja, Paars II moet misschien eens een zakjapanner aanschaffen. Men maakt goede sier in de campagnetijd met algemene lastenverlichting, geen bezuiniging op Defensie, zeker geen bezuiniging op OS en 1,3 mld. van de EU terug. Het is voorspeld dat die combinatie niet zou lukken, maar de coalitie is welbewust met deze beloften de verkiezingen ingegaan. Wij zullen zien. Toch heb ik een vraag. Wordt de terugtocht bij deze zo zwaar verankerde financiële inzet door de regering naar de EU toe gedekt door de gehele regering? Is die 300 mln. dan het maximum van de concessie? Ook nog deze vraag. Wordt de minister correct geciteerd in de NRC als hij zegt dat mevrouw Cresson moet terugkeren in de interim-Commissie? Door het aftreden van de gehele Commissie wordt toch al verdoezeld dat twee socialisten de hoofdschuldigen aan de malaise waren. Daar past, lijkt mij, geen pleidooi bij voor de terugkeer van uitgerekend de hoofdschuldige.

Er zijn naar aanleiding van de begroting 1999 nog enkele speciale

Van Gennip

punten die onze fractie onder de aandacht van de minister van Buitenlandse Zaken wil brengen. Ik kom eerst te spreken over de plaats van het Midden- en Oost-Europa-beleid. Het is wat moeilijk aan buitenstaanders uit te leggen dat er na de herijking niet minder dan drie programma's zijn gericht op Midden- en Oost-Europa. Ik vraag me ten minste af of de DAC-status doorslaggevend moet zijn en of niet twee programma's kunnen worden samengevoegd.

Maar belangrijker is de omvang van ons engagement. Als straks ook de Antillen en Aruba hun DAC-status verliezen, dan zal de druk op de zogenaamde "Homogene Groep" ongetwijfeld groter worden. Dezerzijds is al sedert de val van de Muur gepleit voor een actief en omvangrijk engagement in Midden- en Oost-Europa. Wij hebben gezien dat de Nederlandse assistentie en samenwerking in hoge mate wordt gewaardeerd, bijvoorbeeld op het terrein van landbouwontwikkeling, transport en milieu.

Maar er zit nog een andere dimensie aan. Dan verwijs ik weer naar wat zoeven is gezegd over onze visie op een sociale markteconomie en onze visie op de civil society. Dit nota bene in Centraal-Europa herontdekte begrip verdient systematisch steun en ruimte. Wat zijn de plannen van de regering met dit soort programma's? Wij durven die vraag ook te stellen in het licht van de leidende rol die Nederland zich heeft geassumeerd voor het front van de Amerikaanse president en de Europese regeringsleiders bij de gouden herdenking van de start van de Marshallhulp. Onze fractievoorzitter heeft al bij het debat over de algemene beschouwingen laten weten dat zo iets verplicht, meer verplicht dan een ambtelijke conferentie. Hoe staat het met de follow up van dat initiatief?

Vervolgens wil ik even ingaan op de antwoorden van de minister van Buitenlandse Zaken met betrekking tot de schending van de vrijheid van godsdienst in Tibet. In die antwoorden op de vragen van de heer Verhagen klinkt door dat het minder gaat om dit grondrecht dan om het tegengaan van het Tibetaanse nationalisme. Ik hoop dat dit een misverstand is – ik kijk ook naar de rest van de antwoorden – want wat er ook in China gebeurt, wij weten dat het recht op godsdienstvrijheid

steeds opnieuw wordt geschonden, massaal en intensief. Laten wij ook in de komende maanden vooral niet in de val trappen dat onder het mom van religie een bepaalde politiek wordt voorgestaan. Dat is in onze geschiedenis al te dikwijls het voorwendsel voor godsdienstvervolgving geweest.

Een ander punt van aandacht betreft ons Indonesiëbeleid. Natuurlijk moeten we als ex-koloniale mogendheid terughoudend zijn, maar dat is iets anders dan passief. Indonesië is niet opgenomen op het landenlijstje voor geconcentreerde samenwerking. Ik kan mij bij die beslissing iets voorstellen. Daar staat tegenover dat zeer belangrijke representanten van oppositie en overheid keer op keer te kennen geven dat er in het post-Soeharto-tijdperk wel behoefte is aan een vertrouwde gesprekspartner in Europa – daar heb je het weer – dat er wel behoefte is aan rustige, weloverwogen democratiseringssteun en dat er wel behoefte is aan partnership en adviezen bij behoud en versterking van de rechtstaat. Wij hebben op dat terrein een aantal zeer succesvolle programma's in het verleden gehad. Denk aan de modernisering van opleiding van Ulama's. Deze zijn alle gesneuveld bij de laatste breuk. Dat zijn nu net de programma's, te zamen met vormen van economische samenwerking, die juist nu zo relevant zijn. Gelukkig overweegt de minister voor OS nu, blijkens de antwoorden, humanitaire hulp te geven aan de bevolking van Ambon, maar of wij het willen of niet: het is breder dan Ontwikkelingssamenwerking. Het verval van de integriteit van één van de grootste naties ter wereld, of het verstikken van het democratiseringsproces in mogelijkterwijs zeer bloedige religieuze of etnische tegenstellingen, is iets wat onnoemelijk lijden van een ons nabij volk met zich zal brengen, destabiliserend in de regio zal werken, zo niet verder, en uiteindelijk ook op ons zal terugslaan. Waar waren wij in deze Sternstunde van een rijk, dat zijn grenzen van onze koloniale administratie heeft georven en die is blijven koesteren?

Het is een beetje raar in de politiek: als je in de oppositie zit en je ziet dat de regering jouw standpunten overneemt of, om het wat bescheidener te zeggen, dezelfde standpunten inneemt, althans een

paar daarvan, dan moet je eigenlijk heel blij zijn. Of het nu om belangrijke elementen uit de Derde weg gaat of om zoiets als agrarisch en particulier natuurbeheer of het afscheid nemen van het exclusieve projectdenken in de ontwikkelingssamenwerking, daar is van onze kant moeilijk oppositie tegen te voeren. Gelukkig blijft er nog genoeg over. Maar eerlijk is eerlijk: de voorganger van de minister voor OS reageerde verleden jaar wat knorrig toen ik hem een tienpuntenplan voor nieuw bilateraal beleid voorlegde, van ontwikkelingscontracten tot niet-projectmatige steun voor bepaalde op directe armoedebestrijding gerichte beleidsterreinen, van de eigen regie van het ontvangende land bij de donorcoördinatie tot vooral vermindering van al die aandachtsvelden, eigen sectorprogramma's en donorprioriteiten. De les van Wapenhans, die hier enkele keren ten tonele is gevoerd, wordt getrokken.

Zijn er dan geen vragen? Genoeg, ook al willen wij hier niet voor onze beurt spreken en eerst het maatschappelijk veld en de Tweede Kamer aan het woord laten. Ik bijt op mijn lippen en stel geen verdere vragen over de erelijst van Zimbabwe tot Ethiopië tot Pakistan. De aanpak is vernieuwend en zinnig. De praktijk zal moeten uitmaken hoe zinnig. Ik heb wel vragen over de wijze waarop wij met dat begrip "good governance" moeten omgaan. Laat ik het zo zeggen: inzet op landen met een behoorlijk bestuur, een goed sociaal beleid en een wil om vooruit te komen, is voortreffelijk. De realiteit is echter dat weinig landen aan die hoge eisen voldoen. Het zijn ook in dit opzicht ontwikkelingslanden. De armen daarvoor niet straffen is dan ook een lovenswaardige consequentie. Dat kan dikwijls via particuliere organisaties. Maar heb ik de minister goed begrepen dat zij ook via multilaterale organisaties dat wil doen? Ik hoop dat dat een misverstand is, want in de normale programma's zijn multilaterale organisaties nu bij uitstek instellingen die met regeringen moeten samenwerken, soms nog meer dan bilaterale instanties. Maar eigenlijk concentreert mijn vraag zich op het gevaar dat een begrip als good governance te statisch wordt benaderd.

Een begrijpelijke hoge selectiviteit en exclusiviteit eist als het ware een

Van Gennip

intensief antwoord op hoe met dat begrip omgegaan moet worden in niet minder dan drie fases. Voor landen waar van good governance nog geen sprake is, moet en kan in veel gevallen een samenhangend programma ontwikkeld worden om daartoe te komen en dat is meer dan mensenrechtenbeleid in strikte zin en, vergeef mij de Engelse begrippen, advocacy and empowerment van een hele samenleving, kansen voor leiderschapsvorming, ook in ethische zin. Dat is dikwijls verwaarloosd in ons beleid in het verleden, want het ging toch om elites en die hadden geen hulp nodig. Het gaat om een totaalbeleid dat met de hele cultuur van een samenleving te maken heeft.

En dan de bevoorrechte landen zelf. Good governance is nooit een acquis. Als het kasplantje is opgegroeid, verdient het blijvende zorg en aandacht, weer in de totaliteit van de samenleving. Met de versterking van een rekenkamer of steun aan politiekorpsen zijn wij er niet. Ook hier is evenwicht in de samenleving nodig, countervailing power en niet te vergeten steun aan verdieping van het democratisch proces. Ik houd geen pleidooi voor de stichting voor het nieuw Zuid-Afrika, want dat heeft president Mandela al duidelijk genoeg gedaan. Ik denk echter aan de succesvolle thinktanks in Chili, in tegenstelling tot de veel dunnere verdemocratisering in de Filipijnen. Maar het gaat verder. De kans zou bestaan dat juist in de omarming van nette regeringen, de kiem besloten ligt van nieuw verval. De nog redelijk nette regering van Suriname in de jaren zeventig en zovele Afrikaanse administraties vervreemden van hun eigen samenleving door een te grote afhankelijkheid van buitenlandse hulp. Ook in de bilaterale programma's moet onzes inziens systematisch worden nagegaan, in hoeverre de hulpstromen niet alleen de armeren bereiken, maar ook bijdragen tot eigen inzet, eigen initiatief, eigenaarschap van die arme groepen. Daarom ook die nadruk op nieuwe formules van samenwerking tussen de burgermaatschappij daar, het bedrijfsleven daar, de regering daar, een benadering die bijvoorbeeld door Reinicke van de Wereldbank zo sterk wordt voorgestaan en ontwikkeld.

Daarbij moet er overigens niet alleen aandacht zijn voor het

microniveau. Ook voor al deze drie actoren en voor donoren geldt die boeiende vraag: hoe trekken wij succesvolle programma's van het grass-rootniveau naar het mesoniveau en hoe komt de hoofdstad in de provincie en bij de grotere maatschappelijke stromingen? En dan is er nog de nazorg. Samenlevingen die een eigen toegang tot de kapitaalmarkt aan het krijgen zijn, verdienen juist op het terrein van bestuur, maatschappelijke balansen, ethiek in brede zin, nog steeds nazorg. De crisis van Azië was eerst en vooral een ethische crisis: een gebrek aan sociaal en moreel besef bij de nieuwe en de oude elites. [f&]berhaupt heb ik van deze minister nog geen respons gekregen op die andere vraag: hoe kunnen wij met ons budget, dat uit giften bestaat, toch afscheid nemen van landen die zich niet of in mindere mate kwalificeren voor puur concessionele hulp omdat ze tot welstand zijn gekomen? In het verleden hebben wij in dit verband gepleit voor het mengen van giften, kapitaalmarkt middelen en andere vormen van financial engineering, tezamen met het openhouden van universitaire samenwerkingsprogramma's en uiteraard investerings- en exportfaciliteiten. Ons beleid leidt zo dikwijls tot alles of niets en het met één klap de deur dichtgooien voor een land zoals Chili of Peru.

In dit verband boeit mij de gedachte van de minister zeer over triangulaire operaties. Ja zeker, als het gaat over democratiseringssteun is de ervaring van een Chili, een Zuid-Afrika, dikwijls veel relevanter voor landen in democratische transitie dan die van onszelf.

En dan is er nog iets anders. Wat voor de hele ontwikkelingswereld geldt, namelijk goed gedrag belonen, geldt ook binnen bepaalde landen. Zo dikwijls zijn er wel regio's, wel sectoren die zich weten te ontworstelen aan de malaise van de rest van het land of de hoofdstad. Ook daar kunnen wij aanknopingspunten vinden.

De aanpak van de minister heeft alleen een kans van slagen als een menigte van andere donoren zich daarbij aansluit. Welke kans is er dat de multilaterale organisaties en de meerderheid van de belangrijke donoren ook die kant op gaan? Wij hebben tenminste al een prachtige ervaring met Suriname, waar wij het

helemaal voor het zeggen hadden. Heeft de minister sonderingen gedaan, met name bij de belangrijkste Europese donoren en bij de Europese Commissie?

Voorzitter! Wij hebben van de regering uitvoerige en zorgvuldige antwoorden gekregen op de door ons in het verslag gestelde vragen. Daarvoor zeggen wij dank. Maar het bepalende beeld dat daaruit op rijst, bevestigt onze grote zorg over de middelen voor internationale samenwerking, ODA en niet-ODA, voor de rest van deze regeringsperiode. Het kan bijna niet anders dan dat de afspraken uit het regeerakkoord verder onder druk komen te staan. Van de groeiende stroom asielzoekers tot de verandering van de DAC-status van de Antillen en Aruba, tot het clean development mechanisme: het moet wringen worden. Overigens: als Europa een coherent asielbeleid zou voeren met een duidelijke component in de regio's van het conflict, dan kon het een veelvoud van de vluchtelingen daar opvangen. Het beslag van de asielzoekers in ons land begint te groeien naar de omvang van het totale budget voor OS!

Het is een erekwestie: de voorganger van de minister ging de verkiezingen in met de stelling dat hij zoveel beter met de VVD dan met het CDA kon samenwerken op dit terrein. De VVD was tenminste geen zakkenroller. In ieder geval hopen wij dat minister Pronk op dit terrein niet verder ongelijk zal krijgen dan hij al heeft. Wij wensen de ministers – het gaat immers ook om de homogene groep – veel sterkte en succes. Wij blijven hen op dit terrein met aandacht en vrees volgen.

Over de cijfers heb ik nog enkele andere vragen. Wij nemen toch aan dat, zo al niet aan de regering, dan toch aan de ambassades aan het begin van het jaar indicatieve bedragen worden meegedeeld die de beschikbare ruimte voor het desbetreffende land aangeven. Onze vraag was nu: hoe groot is de afwijking van die indicatie in eindejaarspercentages?

De post schuldverlichting is in afwijking van de begroting met liefst 50% gestegen. Dat is bijna 100 mln. Dat kan wijzen op grote behoefte aan schuldverlichting, maar het kan ook wijzen op onderbesteding bij andere posten. Wat is de echte reden? Mag ik in dit verband ook van deze minister een antwoord op de vraag

Van Gennip

of het systeem van begroting op kasbasis bij langjarige investeringen in het buitenland wel zo geschikt is? Het is geen oppositionele vraag, het is echt een vraag die voortkomt uit lange ervaring.

Uit de antwoorden komt naar voren dat wij binnen de cofinancieringsprogramma's schenkingen doen aan de Wereldbank, die de Wereldbank niet gewoon doorschenkt, maar doorleent. Is het mogelijk te zijner tijd een overzicht te krijgen, bijvoorbeeld over de laatste vijf jaar, waaruit blijkt over hoeveel geld het hier gaat? Is dit normaal beleid, ook van andere donoren?

Een andere vraag betrof de fiscale faciliteringen van milieu-investeringen. Wij hebben nog te weinig ervaring hiermee opgedaan, zo staat in het antwoord. Uit de antwoorden van de collega van milieuzaken klinkt echter al door dat de regeling niet echt van de grond komt. Er zijn twijfels over de hanteerbaarheid van de regering. Mijns inziens zijn er drie redenen om nog eens met inventiviteit en deskundigheid naar de opzet te kijken. Ik noem de algemene inpasbaarheid van deze regels in het belastingplan voor de 21ste eeuw en de zo-even geconstateerde terugloop van concessionele hulpverlening, in Nederland zelfs, maar ook, zoals de DAC- en de OESO-cijfers uitwijzen, wereldwijd. Dan zullen wij dus naar andere middelen moeten zoeken, middelen die, zoals uit de stormloop op alternatieve beleggingen blijkt, voorhanden zijn. Nu het microkrediet zo'n veel prominentere rol is gaan spelen, is het zelfs mogelijk dat wij voor bepaalde activiteiten bredere leningen kunnen gaan inzetten, uiteraard met bepaalde garantietechnieken. Ik roep de minister op om hierover eens een brede conferentie met experts, banken, belanghebbenden en potentiële ontvangers te beleggen.

Nu wij het toch hebben over samspraak, mijn vraag over het driegesprek bij de Wereldbank, tussen NGO's, bedrijfsleven en overheid, is kennelijk wat onduidelijk geweest. Natuurlijk heeft de Nederlandse regering hierbij geen directe rol in Washington, maar de vraag is of het niet tijd wordt om tot een Nederlandse pendant te komen, een volwassen gesprek of forum tussen de wereld van de non-profitorganisaties, het bedrijfsleven, inclusief banken, en de overheid. Ik

denk dat hier buitengewoon boeiende voorstellen uit kunnen komen. Dit past ook in een tijd waarin de aandacht groeit voor ethisch ondernemen, de non-profitsector zich realiseert dat ook zij zich niet aan economische wetten kan onttrekken en de overheid zich bewust is van de beperktheid van de top-downbenadering.

Ik herneem nu weer de draad van mijn betoog over de noodzaak van wereldwijde arrangementen als antwoord op de realiteit van globalisering. Het aantrekkelijke en het verplichtende van het ministerschap voor Ontwikkelingssamenwerking is dat het om zoveel meer gaat dan beheer van eigen hulp gelden. Zoals gezegd wil ik het begrip "ontwikkeling" een kwartslag draaien en richten op de noodzakelijke arrangementen, willen de armen in de wereld in onze orde kunnen participeren en er belang bij krijgen, dus een "global reconstruction for social justice". Dat vereist van deze minister een nadrukkelijke inzet en keuzes. Wij twijfelen er niet aan dat zij dit ook wil.

Ik begin met iets wat ver van huis lijkt, wat ik vorig jaar heb opgevoerd en waarop ik van haar voorganger geen antwoord kreeg. Claire Short, de collega van onze minister in het Verenigd Koninkrijk, ziet als start van een succesvol beleid het werken aan wat zij noemt een nieuwe "moral community". De discussies over mensenrechten, milieu, gerechtigheid en solidariteit verzanden in spraakverwarring, als zij niet refereren aan gezamenlijk gedragen waarden in West en Oost en in Zuid en Noord. Er is een substraat van gelijkgezindheid en gelijkgezinden nodig. Dat is tastbaarder dan het lijkt, denk aan de initiatieven van de Unesco. Ik vraag de minister of wij ook op dit terrein stimulansen of facilitering kunnen verwachten. Dat is ook in ons land nodig, nu Ontwikkelingssamenwerking ontkoppeld is van de Koude Oorlog, de planeconomie en het post-kolonialisme.

Het tweede punt is de wijze waarop zij investeringen van het bedrijfsleven wil bevorderen. Daar is in deze Kamer uitvoerig over gesproken, onder andere door de heer Luijten en de heer Van Dijk. Wij horen graag de beleidsvoornemens van de minister en hoe het staat met de initiatieven die al op de rails zijn gezet.

In het verlengde hiervan ligt de vraag naar het standpunt van de regering over het concept "multilateral agreement on investment" (MAI), waarover zoveel te doen is geweest. Voor ons blijft de gang van zaken in Nederland bij dit door sommigen zo heftig bekritiseerde voorstel in nevelen gehuld. De minister houdt zich in de antwoorden op de vlakte. Zij heeft wel een voorkeur voor een multilateraal raamwerk, helemaal akkoord, maar of het voorliggende voorstel voor de ontwikkelingslanden acceptabel was, kon niet worden gezegd, want de ontwikkelingslanden doen in de OESO niet mee.

Op zo'n moment zou ik willen dat de felheid en de debatteerlust van het voormalige Kamerlid Herfkens mij eigen was. Was het niet de Nederlandse regering zelf die maximaal inzette op die MAI? Maakte van die Nederlandse regering niet de heer Pronk deel uit als minister? Was hij juist niet minister om op de belangen van de ontwikkelingslanden in het totale beleid van ons land te letten? Was er niet al een jarenlange voorbereiding van deze voorstellen, met maximale Nederlandse verantwoordelijkheid van DGBEB en zelfs extra ondersteuning, zodat de verhalen dat OS overvallen zou zijn, onzin zijn? Noch door Nederland, noch door de OESO zijn de relevante zogenaamde non-members ooit geraadpleegd, in tegenstelling tot bij de eerdergenoemde conventie inzake corruptiebestrijding. Is de Amerikaanse kritiek dat een MAI die door de OESO is ontworpen, te soft zou zijn, omdat daarin te veel rekening wordt gehouden met de belangen van de ontwikkelingslanden, de minister bekend? In de achterban van deze en de vorige minister brak de hel los over MAI, maar dat mag niet leiden tot verdoezeling van keuzes in het verleden bij het uitspreken van intenties voor de toekomst. Stonden wij achter het voorliggende voorstel en doen wij dat nu niet meer?

Het oog op de toekomst. Nadat eind jaren tachtig het eigen economisch potentieel van de armen ontdekt werd – denk aan de volkskredietinstellingen – werd in het midden van de jaren negentig het accent in de ontwikkelingssamenwerking gelegd op de randvoorwaarden van goed bestuur en al die andere aspecten die nu in de beleids-

Van Gennip

voornemens van de minister worden verwerkt.

Voor het komende decennium zie ik twee belangrijke agendapunten, en daarom zijn wij blij dat wij tot een volwaardig lid van het kabinet kunnen spreken.

- Daar is op de eerste plaats het verder werken aan die wereldwijde arrangementen, herstel van het multilateralisme; dat is overigens iets anders dan bilaterale programma's achterstellen op multilaterale. Het gaat niet zo zeer om hulp, maar om structuur en afspraak.

- En daar is vooral de cohesie van ons totale beleid: van handelspolitiek tot milieu, van mensenrechten tot geweldpreventie en vredeshandhaving, van landbouwbeleid tot technologie, van een nieuwe financiële architectuur en investeringsgaranties.

In dit verband vind ik de beantwoording van de vragen, ook van de zijde van de minister van OS, naar de richting van de internationale financiële architectuur te mager en de weigering van de minister om een koppeling aan te brengen tussen de wil van landen om uitgeprocedeerde asielzoekers terug te nemen en het verkrijgen van hulp enigszins teleurstellend, maar dit terzijde. Wij hopen dat wij nu en later ruime gelegenheid krijgen om over juist deze benadering met de regering van gedachten te wisselen.

Daarmee zijn we gekomen aan ons grootste punt van kritiek of misschien dialoog met de regering: de distantie ten aanzien van Europa. Wie, zoals ik, dertig jaar geworsteld heeft met de Europese bureaucratieën begrijpt daar iets van, laat ik dat vooropstellen. Wie het ook begrepen hebben, zijn de auteurs van het al genoemde rapport over de Future of the North-South Relations. Zij stelden al zeven jaar geleden met de minister de vraag naar het nut van Europa, als dertiende donor. Dat rapport was daarom bij lang niet iedereen welkom, maar het feit dat de voorzitter van deze commissie de verantwoordelijkheid heeft genomen voor publicatie geeft hoop. In plaats van te constateren wat er allemaal mis is, komen zij met een nieuw concept terzake van de externe identiteit van Europa. Veel van de vernieuwingen die de minister wil aanbrengen – ontwikkelingscontracten, ownership, good governance – worden daarin al aanbevolen, maar het rapport gaat

verder juist in op die driedubbele richting van meerwaarde van Europese samenwerking:

- de aanbevolen hervormingen zullen in de hulpverlening alleen maar impact krijgen als zij het resultaat zijn van gecoördineerde beleidsveranderingen bij de afzonderlijke lidstaten;

- het totale beleid van de Unie, toen nog Gemeenschap, moet veel meer en systematisch bekeken worden op zijn consequenties voor ontwikkelingslanden en landen in transitie, de cohesie van het beleid;

- en Europa, de Unie, de Commissie moet zijn gewicht als reus op het gebied van internationale samenwerking in de schaal leggen om veel nadrukkelijker richting te geven aan het te hervormen multilaterale systeem.

Die benadering doorzetten over de twijfels van de motieven en het beleid van sommige lidstaten heen, over de irritaties omtrent het functioneren van sommige diensten van de Commissie heen, over het ongeduld van het vele overleg heen, dat zou onze beleidsinzet moeten zijn. Vooral in de overtuiging dat Europa de wereld nodig heeft, die veilige, in eigen landen perspectief biedende wereld, en dat de wereld dat Europa nodig heeft, met zijn economische kracht, misschien ook cultuur, in ieder geval zijn stabiliteit en voorbeeld. Met al die sociaal-democraten in Europa heeft de minister toch geen excuus meer. Wij horen graag haar commentaar.

Buitenlands beleid, ontwikkelingsbeleid en Europees beleid mogen ontwikkelen op het einde van deze eeuw is een dankbare verantwoordelijkheid. Alles waar West-Europa in de eerste helft van deze eeuw behoefte aan had, lijkt te zijn bereikt: vrede, overwinning van het nationalisme, welvaart, pan-Europese vrijheid, geen overheersende externe bedreigingen meer, en vooral een Duitsland dat sedert vorige week met de toetreding tot de NAVO van drie nieuwe leden voor het eerst in zijn geschiedenis omgeven is door bondgenoten. Die combinatie van lessen trekken uit de geschiedenis, visie, idealisme soms en verlicht eigenbelang, wel verlicht en wel goed geanalyseerd, en moed en verdedigingsbereidheid; dat heeft tot dit resultaat geleid.

De drama's van de eerste helft van deze eeuw vonden voor een groot gedeelte hun oorsprong in passivi-

teit, gebrek aan visie, concentratie op kortetermijnbelang in die lange periode van vrede in de vorige eeuw. Waar wij nu voor staan, is de huidige periode van vrede te benutten voor de opbouw van een houdbare, afdwingbare en verinnerlijkte internationale rechtsorde als antwoord op de realiteit van de globalisering. De weg naar die wereldorde van vrijheid, welvaart en duurzaamheid, het herstel van het internationalisme in onze politiek en onze samenleving loopt in onze opvatting via Europa. Wie die weg niet kiest, loopt het risico dat de wereld, de hele wereld, in het begin van de volgende eeuw gaat lijken op het Europa zoals het deze eeuw startte. Misschien zijn de komende 24 uur al die van de waarheid.

Wij wensen de bewindspersonen alle sterkte en zegen bij de realisering van die agenda, die opdracht.

□

Mevrouw **Roscam Abbing-Bos** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Toen minister Van Aartsen de leiding van het ministerie van Buitenlandse Zaken overnam van zijn voorganger oud-minister Van Mierlo, heeft hij in een aantal duidelijke uitspraken zijn voorgenomen beleid voor de toekomst geschetst. Als zijn prioriteiten noemde hij: mensenrechten, defensie, de relatie met de Verenigde Staten, de Europese integratie, het Midden-Oosten en Afrika. "Het buitenlands beleid moet aantrekkelijk, assertief en actief zijn", zei hij, en "Nederland moet niet schromen het spel hard te spelen" en zette daarmee een andere toon. Ik wil mij namens de VVD-fractie in mijn commentaar en vraagstelling om te beginnen graag houden aan de prioriteiten van de minister, maar zal ook andere zaken aanroeren, omdat het noemen van speerpunten niet moet betekenen dat alle aandacht zich nu daarop concentreert.

Voor de goede orde wil ik opmerken dat defensie en alles wat met Europa te maken heeft, door collega's van mij reeds eerder aan de orde is gesteld of nog wordt gesteld bij andere specifieke gelegenheden. Ik beperk mij dus tot de overige prioriteiten op het lijstje van de minister, zij het met deze aanvulling dat de actuele zeer ernstige situatie in Kosovo ons aanleiding geeft om onze grote zorg uit te spreken over al

Roscam Abbing-Bos

het geweld dat daar plaatsvindt, en de ondoorzichtigheid van de nabije toekomst. Wil de minister de laatste stand van zaken uiteenzetten?

Minister Van Aartsen vindt dat het Nederlandse buitenlandse beleid pragmatisch moet zijn, dat Nederland, om internationaal mee te kunnen praten, zijn zaken op orde moet hebben, dat wij ons nationale belang moeten uitwerken en dat wij duidelijke standpunten moeten innemen. Verandering wint het met ruime voorsprong van continuïteit. Ik citeer die uitspraken even omdat de verwezenlijking ervan veronderstelt dat er op het ministerie – ook wel de Buitenlandse Dienst een goede, hechte, besluitvaardige sfeer heerst. Een goedlopende organisatie is immers een absolute voorwaarde om de gewenste resultaten te boeken.

Nu berichten sommige kranten ons helaas dat (ik citeer een paar koppen, maar zeg er direct bij dat wij na het antwoord van de minister die citaten waarschijnlijk bij de pakken oud brood kunnen zetten die niet eens meer de volgende dag voor een gerecht gebruikt kunnen worden) "Van Aartsen met ambtenaren op Buitenlandse Zaken botst", dat "er onrust heerst op het ministerie", dat "diplomaten in opstand verkeren", enz. Wij allen weten dat krantenkoppen beogen de lezers te prikkelen, maar de vraag is op z'n minst gerechtvaardigd of de berichten de reële situatie weergeven en, zo ja of gedeeltelijk ja, of de minister de onrust onder ambtenaren en diplomaten onder controle heeft en kans ziet om in een niet geheel in balans zijnde omgeving het beleid dat hem voor ogen staat, gestalte te geven. Mijn fractie heeft veel vertrouwen in de minister en verwacht veel van zijn inzet en kwaliteiten, maar wij weten ook dat de minister niet in een gespreid bed terecht kwam toen hij aantrad. Ik heb het dan over de herijkingsoperatie.

De herijking kwam voort uit een politiek akkoord tussen PvdA, VVD en D66 in de vorige kabinetsperiode om onenigheid over de herziening van de financiële prioriteiten tussen diplomatie, defensie en ontwikkelingshulp te verpakken in een nieuw organisatieschema. Mijn fractie was aanvankelijk voorzichtig enthousiast over deze reorganisatie, die heel voortvarend in gang is gezet, maar wordt wat zorgelijk nu blijkt dat het herijkingproject een ondoorzichtige

werkwijze tot gevolg heeft die vraagt om nog meer bureaucratie. Er worden nieuwe reorganisaties in het vooruitzicht gesteld, zonder dat echt wordt aangegeven wat de prioriteiten van de nieuwe politieke agenda en wat de gevolgen voor het personeel zijn. Er worden haastige bezuinigingsplannen gevraagd aan de ambassades, waarbij niet naar inhoudelijke, maar slechts naar boekhoudkundige argumenten wordt gekeken, zo bereiken ons berichten. Er bestaat ook kritiek op de manier waarop het personeelsbeleid wordt geregeld door verschuivingen tussen ambtelijke top en diplomatieke dienst, volgens diezelfde berichten. Wij vragen beide ministers of de geschetste situatie geheel of gedeeltelijk klopt en of zij kans zien om rust en evenwicht op het ambtelijke en diplomatieke thuisfront zo te herstellen dat de gewenste hardheid, duidelijkheid en visie, die tot veranderingen moeten leiden om de Nederlandse positie in de wereld te versterken, gerealiseerd kunnen worden.

Ik kom nu toe aan de eerstgenoemde prioriteit van de minister: mensenrechten. Vorig jaar heb ik nogal veel aandacht besteed aan dit uiterst belangrijke onderwerp. Ik heb toen mijn bewondering uitgesproken voor de niet aflatende inzet, gedurende vele jaren, van oud-minister Van der Stoep als rapporteur van de Verenigde Naties. Het doet de VVD daarom deugd dat Nederland hem nu kandideert voor de Nobelprijs voor de Vrede. Het is zijn overtuiging dat internationale rechtsorde alleen gedijt op basis van mensenrechten en dat is een zeer behartigenswaardige uitspraak. De voorganger van minister Herfkens, de heer Pronk, zei het zo: "De maatstaf voor vooruitgang bij democratisering is of mensenrechtenschendingen afnemen." Nu denkt mijn fractie, zonder in somberheid alle hoop te verliezen, dat we moeten constateren dat het niet goed gaat met het beschermen van de mensenrechten. In sommige delen van de wereld verbetert de situatie heel langzaam aan een beetje, maar in het overgrote deel van de wereld, en op elk continent zien we daar voorbeelden van, verslechtert de mensenrechtensituatie. Afrika is een voorbeeld van een werelddeel met toenemende mensenrechtenschendingen. Maar ook daar weer lijken in sommige

landen verbeteringen te ontstaan. Ik kom daar nog op terug.

Het interessante is, dat in Azië het werken aan mensenrechten niet zozeer gestimuleerd wordt vanuit regering maar dat het volk zelf steeds meer opkomt voor z'n rechten. Als leiders daaraan proberen tegemoet te komen, is dat bijna altijd in antwoord op zware druk vanuit de bevolking. Ik denk aan Maleisië en Indonesië.

Nu vele communistische regimes in Azië verdwenen zijn, gaat mensenrechten niet meer uitsluitend over ideologieën, maar over het basisrecht op vrijheid om te kiezen en mee te kunnen delen in de welvaart. Mensen van verschillende achtergronden en politieke bindingen zijn daarin nu verenigd. In China, waar het communisme nog altijd een hechte verankering heeft, is het individu nog altijd zeer kwetsbaar.

Wij prijzen de minister om zijn grote belangstelling voor de mensenrechten, die spreekt uit het feit dat dit thema als eerste voorkomt in zijn inventarisatie van speerpunten en vragen hem of hij ons inzicht wil verschaffen in de aanpak, die hem voor ogen staat van deze zeer moeilijke materie.

We zien dat het thema mensenrechten in de Europese Raad van ministers van Buitenlandse Zaken altijd op de agenda staat en ontlent daaraan de vraag of de minister de indruk heeft dat zijn collega's in de Europese landen die lid zijn van de Europese Unie evenzeer belangstelling voor de mensenrechtensituatie hebben. Ben ik pessimistisch als ik opmerk dat gezamenlijk buitenlands beleid in de EU nog niet goed van de grond komt en dat ik daarom vrees dat een geïntegreerde aanpak van de mensenrechtenschendingen er voorlopig niet inzit? Ook daarover horen wij graag meer.

Ik vraag ook aandacht voor het feit dat één van de basisrechten van de wereldbevolking steeds meer in het geding komt, namelijk het recht op voldoende voedsel om van te kunnen leven. De internationale pers bericht ons in vele schokkende artikelen, dat de honger de wereld in toenemende mate in zijn greep houdt. Het jaarrapport van de wereldvoedselorganisatie van de VN, FAO, geeft aan dat het aantal ondervoede mensen, met name in Azië en Afrika ten Zuiden van de Sahara, toeneemt. In Noord-Korea

Roscam Abbing-Bos

zijn in de afgelopen jaren 2,5 tot 3 miljoen mensen, 10% van de bevolking, omgekomen door gebrek aan voedsel. Extra inspanningen zijn vereist, zegt de FAO, om de doelstelling van de VN het voedselprobleem in 2015 gehalveerd te hebben, te halen. Recent verschenen er berichten dat er enige beweging zit in de hulp aan de hongerende Noord-Koreanen. In ruil voor toegang tot ondergrondse militaire installaties, mogelijk kerninstallaties, zal voedselhulp worden gegeven, maar wij zien in Irak dat dit toch een zeer broze manier van onderhandelen is. Wij weten dat het early warning-system met behulp van onder meer infraroodluchttopnames vroegtijdig waarschuwingen af kan geven om hongersnood preventief te bestrijden. De middelen daartoe zijn met nieuwe waarschuwingssystemen bij de VN en het VS-Agentschap voor Internationale ontwikkeling zeer toegenomen. Namens mijn fractie heb ik verleden jaar bij de beschouwingen over de begroting voor Buitenlandse Zaken aandacht gevraagd voor dit onderwerp, omdat wij berichten hadden gelezen dat "Afrika regelrecht op een nieuwe voedselcrisis afstevende". De FAO voorspelde toen, dat midden 1998 de voedselcrisis een dieptepunt zou bereiken. Minister Pronk antwoordde daarop dat hij geen signalen had ontvangen dat er een verslechtering van de voedselsituatie op komst was. Toch bleek de hongersnood midden 1998 rampzalig toe te slaan in Centraal-Afrika. Zeer recent verscheen er een bericht in het dagblad Trouw, dat Sudan de voedselvoorziening vorig jaar in handen gaf van de rebellen. De internationale hulpverlening ter plekke is gebundeld in de SPLA, de Operation Lifeline Sudan. Nederland is een van de grootste donoren. SPLA stelt zich volledig afhankelijk op van wie ter plekke de macht heeft, zo is onze informatie. Misschien is dat mede een verklaring voor het feit dat een groot deel van de bevolking van Sudan omkwam door gebrek aan voedsel, ondanks preventieve maatregelen van de FAO. Hoe dan ook, er moeten niet alleen waarschuwingen worden gegeven en preventieve maatregelen worden genomen; er moet ook op worden toegezien dat betrokken landen voedseltransporten te bestemder plekke afleveren. Wij vragen de ministers daarom er bij de

FAO op aan te dringen dat alle moderne technische hulpmiddelen aangewend worden om vroegtijdig tekorten aan voedsel in de ontwikkelingslanden te onderkennen en preventieve maatregelen te treffen om rampen te voorkomen. Graag krijgen wij hierop een reactie.

Voorzitter! Tot slot van dit thema vraag ik nog naar de situatie, waarin de oprichting van het Internationale Strafhof te Den Haag zich bevindt. Aangezien het Strafhof bevoegd zal zijn te oordelen over misdrijven die te maken hebben met genocide, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid, kan het niet anders of het Strafhof zal een belangrijk instrument worden bij het opkomen voor de mensenrechten. De vorige minister van Buitenlandse Zaken de heer Van Mierlo, schreef in een brief aan de Staten-Generaal: "het statuut dient zware verplichtingen voor partijen te bevatten omtrent samenwerking met het Strafhof, indien het tot optreden bevoegd is. Aangezien het Strafhof niet over een sterke arm zal beschikken, is een dergelijke verplichting cruciaal voor het effectief functioneren van het Hof." Ik vraag de minister van Buitenlandse Zaken hoe het met de realisatie van een en ander staat.

Voorzitter! Ik kom thans te spreken over de relatie met de Verenigde Staten. Namens mijn fractie kan ik daar kort over zijn. De VVD is altijd een voorstander geweest van een goede relatie met de Verenigde Staten. Voor de Europese veiligheid blijft Amerika onze betrouwbaarste bondgenoot, maar ook anderszins hebben vele historische en culturele banden tussen Nederland en Amerika een verwantschap opgeleverd, waaraan wij niet graag afbreuk zouden willen doen. Natuurlijk, ook in een o vriendschap, respect en dankbaarheid berustende relatie moet men kritisch blijven en de ogen niet sluiten voor de fouten van de ander, maar dat laat onverlet dat wij onze banden met Amerika hecht en betrouwbaar willen houden. Het is daarom zorgwekkend dat er tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie een hooglopend conflict is ontstaan over de handel in bananen. Het gaat erom dat de VS vinden dat de EU de import van bananen uit vroegere Europese koloniën bevoordeelt ten koste van Amerikaanse concerns. De Amerikaanse regering stelde daarom eenzijdig

sancties in volgens de omstrede Amerikaanse handelswet "sectie 301". Volgens de EU is de wet in strijd met de WTO-regels. Een oplossing is nog niet in zicht. Integendeel, de sfeer verslechtert. De verwachting is dat een arbitrage van de WTO binnenkort een oordeel uitspreekt. De Amerikanen lopen hier echter op vooruit en eisen nu al borgsommen. Waarnemers waarschuwen voor een conflict dat uit de hand dreigt te lopen en de betrekkingen tussen Europa en de VS voor langere tijd kan beschadigen. Waar de VS en de EU op diverse plekken in de wereld samen proberen om zeer ernstige oorlogsdreigingen te voorkomen of te beëindigen en de vrede te handhaven, lijkt een handelsconflict bizar. Mijn fractie denkt dat de VS en de EU elkaar tot geduld moeten manen tot de ingestelde WTO-commissie een oordeel heeft uitgesproken. Is de minister eenzelfde mening toegedaan en kan Nederland een bemiddelende rol spelen?

Ik kom vervolgens bij het Midden-Oosten. De situatie daar blijft grote zorgen baren. In navolging van het Buitenlandse Zaken-temple over het Midden-Oosten zal ik vooral aandacht besteden aan Israël, Jordanië en de Palestijnse gebieden. Een grote bedreiging voor verstoring van de wankel vrede in het Midden-Oosten is ons inziens het aangekondigde voornemen van de Palestijnse leider Yasser Arafat om binnenkort de Palestijnse staat uit te roepen. Hij heeft aangekondigd dit op 4 mei 1999 te zullen doen. Het is de datum waarop Israël's en Palestijnen volgens de Oslo-akkoorden overeenstemming moeten hebben bereikt over vraagstukken als de status van Jeruzalem, de toekomst van de Joodse nederzettingen en de terugkeer van de Palestijnse vluchtelingen.

Het is bijna vanzelfsprekend dat de huidige Israëlische regering zeer agressief op deze aankondiging reageert. Immers, Israël's premier, Netanyahu, heeft door zijn chaotische, weinig strategische manier van optreden, veel krediet, ook in zijn eigen partij, verspeeld. Hij heeft noch duidelijk gekozen voor het afwijzen van elke vorm van samenwerking met de Palestijnen of Arabieren, noch voor een strategie van langzaam toewerken naar een manier om in het Midden-Oosten samen te leven. Hij heeft gekozen

Roscam Abbing-Bos

voor een derde weg. Dat houdt in dat hij tijd rekt zolang hij kan, alleen onder maximale internationale druk akkoorden sluit over Hebron en de Westelijke Jordaanoever en troepen terugtrekt uit enkele gebieden, maar, zodra dit bij zijn ultrarechtse achterban tot vijandige reacties leidt, weer terugkrabbelt. Hij ondermijnt daarmee elke duurzame samenwerking met de Palestijnen.

Onder het mom van zijn interpretatie dat de Palestijnen zich niet aan de verplichtingen van het Wye-akkoord hielden, wat volgens de Amerikanen gewoon niet waar was, bevroor hij dat akkoord. Een artikel in de New York Times van Thomas Friedman verwoordde het treffend zo: Netanyahu zwemt rondjes in de Rubicon, in plaats van die over te steken. Israëliërs als de vroegere premier Perez en Uri Savir, die als diplomaat het succesvolle geheime overleg met Palestijnen leidde, houden hun hart vast.

Op het ogenblik is de situatie zeer onoverzichtelijk. Het Amerikaanse Congres en Huis van Afgevaardigden zijn fel tegen het uitroepen van de Palestijnse staat op 4 mei. In Israël is sprake, zo heb ik gelezen, van uitstel van de verkiezingen. Kortom, welke kant het uit gaat, valt moeilijk te zeggen. Het Midden-Oosten houdt de adem in, lijkt het, zeker nu Israël bedreigd heeft hard toe te slaan in Libanon, waar de fundamentalistische beweging Hezbollah zich ophoudt.

Het lijkt mijn fractie verstandig om het uitroepen van een eigen Palestijnse staat door president Arafat, bedoeld als erkenningswedloop, te ontmoedigen tot de verkiezingen in Israël achter de rug zijn. Ik meen overigens dat de minister daar zeer recent ook iets over heeft gezegd; ik wil het toch graag even uitgelegd hebben. Als Netanyahu het veld zou moeten ruimen, zou dat de mogelijkheid kunnen vergroten dat de explosieve druk wat van de ketel wordt gehaald. De Europese Unie heeft tot nu toe gekozen voor de methode van pappen en nat houden, maar als Arafat daadwerkelijk een eigen staat uitroept, ontkomt noch Europa, noch de rest van de wereld aan een duidelijke reactie: erkennen of niet. Kan de minister, zo vragen wij hem, ons meedelen wat de Nederlandse opstelling zal zijn in het standpunt dat de Europese Unie zal innemen?

Tot de toenemende onrust in het Midden-Oosten draagt ook het feit bij dat Koning Hussein, die immers een zeer goede bemiddelende rol in het Midden-Oosten speelde, is opgevolgd door zijn zoon Abdallah. De vraag die ons bezighoudt, is of deze onervaren troonopvolger in deze kritieke fase van het Israëliësch-Palestijnse vredesoverleg Jordanië voldoende stabiel kan houden om het Palestijnse nationalisme in toom te houden. Mede in het licht van het besluit van Israël om dit jaar minder water te leveren aan Jordanië dan in het waterverdrag is bepaald, vragen wij dit. Israël zelf heeft voorlopig geen watertekort en het lijkt ons derhalve een zeer destabiliserende actie.

Ten slotte kom ik bij het laatste punt op het prioriteitenlijstje van de minister: Afrika. Het treft ons dat de minister blijkbaar een eigen Afrika-politiek gaat voeren. In het verleden was Afrika immers voor Nederland hoofdzakelijk een continent voor ontwikkelingssamenwerking. Wij vragen ons af, of dit beleidsvoornemen van de minister niet uit de pas loopt met de uitspraken van minister Herfkens, die nogal wat landen in Afrika van de ontwikkelingssamenwerkingslijst wil schrappen. Wij horen daarover graag iets van beide ministers, met name over de samenhang, als die er is, tussen wat hen beiden voor ogen staat.

Afrika is het continent waar heel veel landen geteisterd worden door oorlogen, rampen, ellende van een omvang die z'n weerga nauwelijks kent. Het wordt wel eens heel wreed "het verloren continent genoemd". Misschien heeft dat onze minister van Buitenlandse Zaken geïnspireerd om het lot van Afrika op zijn gebied alle aandacht te geven.

Bij Afrika weet je eigenlijk niet goed – althans ik heb daar moeite mee – wat je het eerst aan de orde moet stellen. Het continent is zo groot en de problematiek zo veelomvattend. Maar ik doe een poging en begin met het gunstige nieuws. Ghana, Oeganda, Botswana en Senegal zijn erin geslaagd met behulp van het IMF uit het moeras van chaos en wanbestuur te trekken. President Clinton prees hen luidruchtig daarvoor toen hij er vorig jaar op bezoek was. De grote landen, die Clinton toen oversloeg, doen afbreuk aan het optimistische beeld van vrede, vrijheid en toenemende

welvaart. In Nigeria, dat onder militaire leiding wegzakte in repressie en verloedering, zijn net verkiezingen gehouden. Dat lijkt een verbetering en we hopen zeer dat die interpretatie juist is, maar de nieuwe man Obasanjo, is een gepensioneerde generaal die goede contacten onderhoudt met het door generaals uit het noorden gedomineerde leger. Men kan zich afvragen, hoe onafhankelijk hij is.

De NRC van 23 februari meldt in een artikel van Koert Lindyer, dat met Obasanjo de Noord-Zuid-tegenstellingen niet zullen verdwijnen, terwijl, zo menen vele waarnemers, het de grootste politieke uitdaging voor Nigeria is om tot een nieuwe vorm van federale samenwerking te komen. Als dat niet gebeurt, zal Nigeria als natie niet kunnen overleven, zo zegt een vooraanstaand Nigeriaanse advocaat, Suleimanu Kumo.

In dit verband van de gecompliceerde machtsverhoudingen van dit cultureel heterogeen land, kan ik niet nalaten op te merken dat het goed is, zij het veel te laat, dat de oliemaatschappij Shell erkent fouten gemaakt te hebben in de Ogoni-regio. Tot voor kort hield Shell vol dat het onvoldoende invloed had om het militaire regime van schendingen van mensenrechten af te houden. Nu belooft de maatschappij alle olievervuiling in de Nigerdelta op te ruimen. Het is belangrijk dat Shell zich daaraan houdt. Wil de minister tijdens zijn contacten met Shell dit onderwerp in de gaten houden?

In Soedan woedt een bloedige burgeroorlog; Kenia wordt bestuurd door een kliek kleptocraten; Congo worstelt met een rampzalige erfenis van 30 jaar Mobutu-bewind; Angola heeft opnieuw te maken met een burgeroorlog; in Sierra Leone heerst een orgie van geweld die je bijna niet voor mogelijk houdt, zoals wij via vreselijke beelden op de televisie zagen; in de Hoorn van Afrika zijn Eritrea en Ethiopië elkaar opnieuw in de haren gevlogen. Wat Angola betreft: zelfs de Afrikaanse secretaris-generaal van de VN, Kofi Annan, legt het hoofd in de schoot. Hij stelde voor de VN-operaties in Angola te staken. Ik dacht dat dit inmiddels ook is gebeurd. Kan iemand, vraag ik de minister vertwijfeld, in het kader van zijn plannen voor de toekomst, zeggen hoe de Angolese burgers dan wel gered kunnen worden, als ook de Veiligheidsraad het niet meer

Roscam Abbing-Bos

weet? Heeft onze recent aangetreden vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad een antwoord?

Amerika leek even een nieuwe aanpak te zien: geen imperialistische machtspolitiek tegen het communisme meer, maar partnership. Maar het lijkt er op, dat ook Amerika terugdeinst voor al die vechtende partners. De hulpverlening tussen Afrikaanse staten onderling is nauwelijks van de grond gekomen en waar die hulp al gegeven wordt, houdt die niet veel meer in, dan het dienen van eigen belang. President Mugabe van Zimbabwe bijvoorbeeld die oorlog voert in Congo ter ondersteuning van Kabila, is er vooral op uit om de mijnbouwbelangen van familieleden en vrienden veilig te stellen, zeggen waarnemers. Het IMF hoopte met een structureel aanpassingsprogramma een nieuwe weg in te slaan, maar erkent nu dat dat niet werkte. De leningen gingen omlaag en er bleef trouwens, met de zeer grote uitgaven van het fonds om de Aziatische crisis te bezweren, ook niet veel voor Afrika over. We moeten helaas constateren, dat zich midden in Afrika één grote vrijstaat dreigt te vormen, die wordt beheerst door opstandelingen. Die rebellenrepubliek, wij zijn ons de cynische aanduiding bewust, strekt zich uit van de hoogvlakte van Angola tot de grens van Oeganda en Rwanda, bij de grote meren. Het gebied heeft een schat aan grondstoffen en zal dus helaas een bron van strijd blijven, zo is te vrezen.

Zuid-Afrika, de enige grootmacht die zich buiten de gevechten heeft gehouden maar ook zelf door interne onrust geteisterd wordt, doet z'n best voor een vredesprotocol dat voorziet in een democratiseringsprogramma met nieuwe verkiezingen voor Congo. Maar helpt dat? De houdbaarheid van regionale overeenkomsten is tot nu toe twijfelachtig gebleken. Het gevleugelde woord om iets ten goede in Afrika te bereiken, is democratie. Maar de vraag is: is het überhaupt mogelijk voor staten, met verschillende volkeren en/of stammen en indringende actuele economische problemen, om te blijven bestaan, om zich in stand te houden en dan nog wel op een democratische wijze? Voor een democratische toekomst – hetgeen betekent dat men vredelievend moet kunnen twisten over bijvoorbeeld het te voeren beleid – moet een sterke

consensus bereikt kunnen worden over fundamentele onderwerpen, zoals staatsgrenzen, grondwet, eigendomsrechten en nationale identiteit. Het lijkt misschien een wanhopige vraagstelling, die nauwelijks oplossingsgericht is. Maar om een oplossingsgericht debat te voeren – en wij willen niets liever – moet de grote problematiek wel onder ogen worden gezien. En dat hebben wij met deze inbreng proberen te doen. Graag vernemen wij de visie van de ministers op hetgeen door ons is aangevoerd. Hoe kijken zij in het kader van de door hen voorgestane Afrikapolitiek hiertegenaan?

Mijnheer de voorzitter! Ik wend mij dan nu nog graag kort speciaal tot de minister voor Ontwikkelingssamenwerking. Veel van wat hiervoor aan de orde is geweest, is verweven met haar werkterrein. Mijn collega Paul Luijten zal na mij dieper ingaan op bepaalde facetten van de plannen die de minister sinds haar aantreden heeft aangekondigd. Wij kunnen ons over het algemeen goed vinden in de beleidsplannen van de minister, zeker voorzover ze beogen tot concentratie en efficiency te komen van de Nederlandse hulp. Wij willen er wel op wijzen dat de indringende reorganisatie die de minister voor ogen staat Nederlands eigenbelang – waar minister Van Aartsen zegt meer rekening mee te willen houden – kan schaden. Al te rigoureuze kappen in de bestaande situatie kan immers het effect hebben van de olifant die door de porseleinkast banjert. Wij zouden de minister willen aanmoedigen tot subtiliteit. Effectiviteit is belangrijk, maar moet passen in het totale buitenlandse beleid dat de regering nastreeft. Vraag: is minister Herfkens dat met ons eens?

Het tweede punt dat ik zou willen aansnijden, is de grote affiniteit van de minister met Jemen, een affiniteit die zij deelt met haar voorganger Pronk. Die affiniteit blijkt wel uit het feit dat zij haar eerste reis als minister voor Ontwikkelingssamenwerking naar Jemen maakte. Bij elk bezoek dat zij en haar voorganger er brachten, werden er ruimhartige financiële toezeggingen gedaan en werd er ter plekke financiële steun gegeven. Nu ontvoeringen in Jemen de laatste tijd echter bijna weer aan de orde van de dag zijn en er zelfs buitenlanders zijn vermoord, vindt mijn fractie dat de Nederlandse regering onder ogen moet zien dat

wij de brute ontvoeringen niet meer af kunnen doen met het verweer dat stammen met elkaar strijden en dat de ontvoeringen slechts beogen, de landsregering te dwingen tot meer hulp en aandacht voor hun regionale wensen. Sindsdien houdt de internationale gemeenschap in Jemen de adem in. Was dit een geïsoleerd groepje ontvoerders of betreft het een voorhoede van fundamentalistische, antiwesterse terroristen? De radicale moslimleider Abu Hamza steunt vanuit Londen, waar hij verblijft, de gevangen genomen ontvoerders, van wie er één voor de rechtbank verklaarde dat hij een heilige strijder is in de oorlog tussen de islam en de kruisvaarders. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft het reisadvies voor Jemen aangescherpt en waarschuwt Nederlanders voor ontvoeringen en bomaanslagen. Dat is verstandig, maar wat mijn fractie betreft moet het daar niet bij blijven. Jemen zou geschrapt moeten worden van de lijst van landen waar wij bijzondere betrekkingen mee onderhouden. Er zit blijkbaar een vertakking van een Jemenitische terroristenorganisatie in Londen en dat alles duidt er toch op dat het om meer gaat dan zogenaamde "belangenspelletjes", die trouwens ook op zichzelf al absoluut ontoelaatbaar zijn. Kan de minister hierop een reactie geven?

Aan het einde van mijn bijdrage wil ik het nog eens hebben over de duurzame ontwikkelingsverdragen (DOV's), die Nederland in 1994 sloot met Costa Rica, Bhutan en Benin. Ik heb namens mijn fractie in 1995 naar aanleiding van de ratificatie veel kritiek geuit op deze in onze ogen niet goed doordachte, naïeve poging om ontwikkelingssamenwerking op een geheel nieuwe leest te schoeien. Wij hebben ook als enige politieke partij, goed beargumenteerd, tegen de ratificatie gestemd en daarmee het vurige pleidooi van de toenmalige minister afgewezen. Helaas kregen wij gelijk. Wij hadden er geen vertrouwen in, dat er op basis van wederkerigheid en gelijkwaardigheid duurzame ontwikkeling in de betrokken landen Costa Rica, Buthan en Benin, inclusief Nederland, bereikt zou worden.

In de zomer van 1998 verschenen berichten in vooraanstaande kranten dat deze experimenten met ontwikkelingshulp, samenwerking zo u wilt, goeddeels waren mislukt. Ook minister Pronk gaf dat toe. De

Roscam Abbing-Bos

verdragen hebben tot dat ogenblik niet of nauwelijks effect gehad, van de overdracht van bevoegdheden over de fondsen is niets terechtgekomen. Aangezien de verdragen waren ontworpen als een testcase, aldus de Nationale Commissie voor Internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO), "was het de bedoeling om, als de proef slaagde, op den duur het hele ontwikkelingsbeleid hierop te funderen". Een trieste les dus, waaruit wij lering moeten trekken, maar doen wij dat?

In de Haagsche Courant van 22 februari jongstleden las ik onder de kop "Carte blanche ontwikkelingslanden" dat het de bedoeling is van de minister dat Nederland niet langer voorschrijft hoe ontwikkelingsgeld moet worden besteed. Ik las dat ook in andere kranten. De 19 landen waarmee ons land een speciale hulprelatie heeft, moeten in principe carte blanche krijgen wat betreft de financiering van belangrijke projecten. De minister spreekt van een "blanco cheque". Als wij dat lezen in relatie tot de gang van zaken rond de duurzame verdragen, zoals zojuist besproken, wil mijn fractie haar grote bezorgdheid uitspreken over dit voornemen van de minister. Het is weer zo'n experiment om te ontvoogden, maar waar blijft het geld? Komt het ten goede aan de allerarmsten, wordt het effectief en rechtmatig besteed, zoals hoort bij geld dat door de Nederlandse belastingbetaler is opgebracht? Werkt zo'n beleid dat bedoeld is om ons solidair en gelijkwaardig voor te doen, niet veeleer corruptie en verspilling in de hand? Het moge duidelijk zijn: de VVD-fractie is geen voorstander van dit blanco cheque-beleid. Wij willen graag de reactie van de minister op ons standpunt horen. Mijnheer de voorzitter! Ik besluit hiermede mijn bijdrage aan deze begrotingsbehandeling en wacht de antwoorden van beide ministers met belangstelling af.

□

De heer **Luijten** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Mijn fractiegenote mevrouw Roscam Abbing eindigde zo-even haar betoog met de mededeling dat de VVD-fractie niet voor een blanco cheque-beleid is; dit in reactie op uitspraken van de minister in de media. Maar, zo vragen wij de minister, sporen haar uitspraken in de media wel met het

beleid dat zij in de stukken verwoordt? Immers, bij het sectorbeleid benadrukt de minister drie voorwaarden voor hulp: een uitgewerkt sectorplan van de overheid, een overzicht van de gehele overheidsbegroting in verband met bijvoorbeeld defensie-uitgaven, en het beleid moet gericht zijn op decentralisatie. Als de ontvangende landen aan deze drie punten moeten voldoen, dan kun je toch niet spreken van een blanco cheque-beleid? Maar de minister doet dat wel. Zij zal toch ieder jaar moeten bepalen, nadat deze vragen zijn beantwoord, of de cheque wordt ingevuld? Graag horen wij van de minister hoe haar uitspraak inzake de blanco cheque, ook tegen de achtergrond van het door haarzelf geformuleerde sectorbeleid, moet worden begrepen.

De regering heeft ten aanzien van langdurige ontwikkelingshulp gekozen voor een concentratie tot 19 landen. Mevrouw Roscam Abbing zei het al: wij zijn verheugd over de nadruk die het kabinet in het nieuwe beleid legt op de armste landen. Van lijst van 19 landen behoren er 10 tot de categorie minst ontwikkelde landen. In de brief van 26 februari aan de Tweede Kamer heeft de minister aangegeven de bilaterale hulp aan Afrika te verhogen van 45 naar 50%. Voor het gehele beleid zat ons land al enige tijd boven de internationale afspraak van 0,2% van het bruto nationaal product voor de minst ontwikkelde landen, namelijk met 0,25%. Wat is, zo vragen wij de minister, het streefcijfer in de toekomst voor de minst ontwikkelde landen in respectievelijk het bilaterale beleid en het gehele beleid? Komt ons land nu boven die 0,25%? Dat zou wel moeten als je de theorie volgt.

De VVD-fractie steunt het beleid van de minister om de hulp te concentreren op de 19 landen. Net als de heer Van Gennip zal ik de verleiding weerstaan om op die lijst in te gaan. Dat moeten de dames en heren aan de overkant maar eerst doen. De kunst is echter om dat voornemen ook waar te maken. Naast die 19 landen krijgen namelijk nog 11 landen hulp in het kader van het milieuprogramma, krijgen 15 landen hulp in het kader van het mensenrechtenprogramma en krijgen 17 landen hulp in het kader van het bedrijfslevenprogramma. Ook als wij de dubbelstellingen er

uithalen, komen wij toch nog op ruim 50 landen. Natuurlijk is voor ieder land en voor ieder programma een goed verhaal te houden, maar in hoeverre is nu werkelijk sprake van een concentratie? Als daarvan wel sprake is, hoe voorkomt de Regering dat deze door de programmasteun sluipenderwijs teniet wordt gedaan? Dat hebben wij in het verleden wel meer gezien. Het uitgangspunt is goed, maar over drie jaar constateer je weer, als gevolg van de vele uitzonderingen, dat je te ver van je uitgangspunt bent verwijderd. Als wij kijken naar de huidige lijst, dan is het ons niet duidelijk hoe de verschillende criteria zijn toegepast en hoe die onderling zijn gewogen. Hoe komt de lijst in de toekomst tot stand en welke criteria zullen worden gehanteerd?

Dan iets over de medefinancieringsorganisaties. De uitspraken van de minister in onder andere Trouw van 23 februari jongstleden hebben bij de medefinancieringsorganisaties nogal wat reacties losgemaakt. Uit meer recente publicaties maken wij echter op dat de soep achteraf nu ook weer niet zo heet wordt gegeten als zij door de minister werd opgediend.

Voor de VVD zijn de medefinancieringsorganisaties belangrijke spelers in het veld van de internationale armoedebestrijding. Zij bereiken vaak bevolkingsgroepen in landen, waarvan de grenzen voor regeringen uit het noorden gesloten blijven. Als de regering goed bestuur als criterium voor bilaterale hulp consequent gaat hanteren, dan zullen de medefinancieringsorganisaties hard nodig zijn om de armoede te bestrijden in landen met een slecht bestuur. De bewoners van die landen zijn als het ware dubbel gestraft. Zij leven in armoede en door een slecht bestuur is er vaak ook geen uitzicht op verbetering, integendeel. Om deze groepen toch te bereiken, zijn de MFO's met hun partners in het zuiden onontbeerlijk.

Maar de MFO's blijven wel particuliere organisaties. Wij kunnen niet van hen verlangen dat zij aan de leiband van de minister gaan lopen of dat zij zich laten gebruiken voor het opknappen van klussen die de overheid laat liggen. Omdat zij grote sommen belastinggeld ontvangen, mogen wij wel van hen verlangen dat zij verantwoording afleggen over de besteding van deze gelden. De doelmatigheid van de besteding

Luijten

moet zeker worden getoetst. Maar als de overheid dat van de MFO's verlangt, dan moet zij de lat van de controle op het door haarzelf bestede ontwikkelingsgeld even hoog leggen. Wij vragen de minister of de rapportages van de bestedingen van de gelden door haar ministerie een vergelijkbare toets op dit punt met de MFO's kan doorstaan. Is zij bereid deze vergelijking te maken en het resultaat daarvan aan ons mee te delen?

Dan kom ik op het onderwijs. De VVD steunt de nadruk die het kabinet legt op armoedebestrijding en daarbinnen op de keuze voor basisbehoefteprogramma's. In hetzelfde interview in Trouw – daarin heeft de minister ongeveer alles gezegd – zegt de minister dat de 20/20 regel een goede regel is om mensen te mobiliseren. Die regel heeft volgens haar het basisonderwijs op de agenda gezet. Maar dat is niet voldoende. Op dezelfde top, waar de 20/20 regel werd afgesproken, is ook heel ambitieus afgesproken dat in 2015 alle kinderen naar school moeten kunnen. Gisteren zijn de regeringen daar door Oxfam International, bij de start van de wereldwijde onderwijscampagne, nog eens aan herinnerd. Ik las ook dat in de 19 concentratielanden naar schatting 60 miljoen kinderen nooit naar school gaan. Bijna de helft van de 872 miljoen analfabeten in de wereld woont in die 19 concentratielanden. Dat rechtvaardigt de keuze die het kabinet heeft gemaakt.

Als wij spreken over bilaterale hulp, dus hulp van regering aan regering, dan dient basiseducatie daarbinnen een prioriteit te zijn. Goed bestuur kenmerkt zich door aandacht voor basiseducatie, want zonder goed basisonderwijs zal de vicieuze cirkel nooit worden doorbroken. Lezen, schrijven en rekenen zijn noodzakelijk, willen mensen ooit kunnen werken aan de opbouw van een zelfstandig bestaan. Dankzij een motie van mijn partijgenote Anne-Lize van der Stoep in de Tweede Kamer zijn de bestedingen voor basisonderwijs binnen de bilaterale hulp in de begrotingen 1998 en 1999 behoorlijk gestegen. Maar dan nog wordt op dit moment slechts een kleine 5% van de hulp hieraan besteed. Dat is natuurlijk nooit genoeg om de doelstelling van Kopenhagen – in 2015 alle kinderen naar school – te halen. Is de minister voornemens in

het kader van haar nieuwe bilaterale beleid ook op dit punt de bakens te gaan verzetten? Er liggen in de meeste van de 19 landen concrete plannen die met Nederlandse hulp zou kunnen worden opgepakt. Een accentverschuiving in deze richting kan op steun van mijn fractie rekenen. Zijn, zo vragen wij ten slotte de bewindslieden, onze ambassades in de 19 landen hiervoor voldoende toegerust?

Ik heb nog een aantal losse vragen over het milieubeleid. In de eerste plaats heb ik een vraag over het toepassen van de milieutoets in de ORET- en MILIEV-programma's. Ons bereiken geluiden dat van de milieutoets in de praktijk weinig wordt waargenomen. Formeel echter is deze toets vereist. Kan de minister meedelen hoe zij zich vergewist van de inhoudelijke kwaliteit van de milieutoetsing? Worden ook bijdragen van de ambassades aan projecten uit het milieuprogramma gefinancierd? Kunnen ambassades daarvoor financieel samenwerken met NGO's? Er is bestaand beleid ten aanzien van tropisch regenwoud en bos trekt zich weinig aan van armoede of good governance. Wat betekent nu die brief van 26 februari voor dit soort projecten, bijvoorbeeld in Columbia en voor het beleid ten aanzien van het tropisch regenwoud, zoals enkele jaren geleden door de regering is vastgesteld?

Ten slotte heb ik nog een vraag over de betrokkenheid van het bedrijfsleven. Twee jaar geleden heb ik daar namens de VVD, samen met de collega's Van Dijk en Van Gennip veel aandacht voor gevraagd. Ik heb uitvoerig stil gestaan bij het bevorderen van kredieten en garanties. Korthedshalve sluit ik mij aan bij de opmerking die collega Van Gennip hierover heeft gemaakt. Wat is de laatste twee jaar concreet op dit punt gebeurd? Onze indruk is ook dat het stil ligt en dat er heel weinig gebeurt op dit punt. Wij wachten de antwoorden van de regering met belangstelling af.

□

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Mijnheer de voorzitter! De vlag en de lading. Het duo van Aartsen en Herfkens, ofwel het duo Jozeline, is met grote voortvarendheid op het ministerie van Buitenlandse Zaken begonnen. De "alles moet anders show" werd met veel verve ingezet.

De start van een ministerschap is altijd een goed moment om verdergaande besluiten te nemen of op z'n minst om iets nieuws aan te kondigen. Dat heeft de minister voor Ontwikkelingssamenwerking gedaan door de knuppel in het hoenderhok van ontwikkelingssamenwerking te gooien. De regering tooit zich graag met het imago "effectief en efficiënt". Beheersbaar houden is het motto. We zijn nu een half jaar verder en de vraag is wat er van de "alles moet anders show" terecht is gekomen. Meer en meer zijn er geluiden dat er van eigen beleid geen sprake is. Nederland gedraagt zich als slippendragers van de Verenigde Staten en is volgend in de EU niet meer in de voorhoede, want voorloperschap is taboe. Een visie is met een kaarsje te zoeken. Dat is jammer, want beleid hoort te steunen op twee pijlers: efficiency en visie. Zonder visie zijn de instrumenten die je inzet vaak niet productief, integendeel: soms zijn ze zelfs contraproductief.

Buitenlands beleid zal gestalte moeten krijgen via idealen. Daar is echt niets mis mee. Idealen die simpel samen te vatten zijn onder het bevorderen van meer vrede en veiligheid in de wereld om zo te komen tot een rechtvaardige internationale samenleving. In de optiek van GroenLinks gaat het om de volgende hoofdlijnen: economische veiligheid, milieuveiligheid, politieke veiligheid en militaire veiligheid.

Ik geef een citaat van Wole Soyinka: "Een mens sterft, als hij zwijgt in het aangezicht van de tirannie. Een mens sterft in elk volk dat zich neerlegt bij de vernedering van de angst."

Veiligheid, in al zijn verschijningsvormen, is in Kosovo ver te zoeken. Het vredesproces is op sterven na dood. Kosovo staat op springen of is al gesprongen. Afgelopen week is er in Rambouillet eenzijdig een vredesverdrag ondertekend. De bommen hangen in de lucht. De minister zei tijdens de behandeling van de begroting van Defensie in deze Kamer dat Nederland achter de NAVO staat, mocht er besloten worden te bombarderen. Dit echter zonder VN-mandaat. Hier is sprake van zelfmandatering van de NAVO. Hoe verhoudt zelfmandatering van de NAVO zich tot een VN-mandaat? Onder welke omstandigheden is NAVO-interventie toegestaan? En wat

Zwerver

is de relatie tussen het interventierecht van de NAVO en een VN-mandaat? Collega Van Gennip vroeg hier ook al naar.

Dan ga ik in op de mensenrechten in China. Komende week vergadert de VN-commissie mensenrechten in Genève. In het verleden is China regelmatig veroordeeld om zijn mensenrechtenbeleid. Vorig jaar was dat kennelijk niet meer nodig, want toen deed de stille diplomatie heel erg stil haar intrede. Mensenrechtenorganisaties hebben de EU gevraagd de stilte op te heffen en zich bij de VN-mensenrechtencommissie in te zetten voor een veroordeling van China. Human Rights Watch en de Mensenrechtenliga stellen dat niet eerder dissidenten zo zwaar onderdrukt werden als nu. De doodstraf wordt veelvuldig gebruikt, mensen worden willekeurig opgepakt en opgesloten en de situatie in Tibet is verre van rooskleurig. China heeft dan wel recentelijk allerlei verdragen ondertekend, maar in de dagelijkse praktijk is hier niets van terug te vinden. De recente ontwikkelingen zijn verontrustend. Van vrijlating van politieke gevangenen is geen sprake. Het tegendeel is het geval. Politiek gemotiveerde opposanten worden keihard vervolgd. China is en blijft een groot zorgkind. Zowel in de EU als in de VS groeit de druk om China opnieuw te veroordelen. Ik las vanochtend in de krant dat de EU niet meer wil veroordelen. Ik vraag dan ook aan de minister wat de inzet van Nederland in dezen is. Mochten de Verenigde Staten toch tot een veroordeling overgaan, sluit Nederland zich dan bij dit standpunt aan?

De Koningin gaat volgende maand naar China. Na een staatsbezoek aan Roemenië, vlak voor de val van Ceausescu, is de RVD jaren druk bezig geweest om foto's van dit staatsbezoek in de kast te houden. Men schaamde zich ervoor. Datzelfde kan gebeuren in China. Waarom wordt er op dit moment met China een knuffelrelatie tot stand gebracht? Gezien de mensenrechtensituatie in dat land, is het toch niet verantwoord om de Koningin daarnaartoe te laten gaan?

De heer **Van Gennip** (CDA): Is mevrouw Zwerver ervan op de hoogte dat enkele dagen voor de val van het DDR-regime uitvoerige delegaties van haar partij in de DDR op bezoek waren en met grote

vlaggen het jubileum van de DDR toejuichten?

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik begrijp niet wat mijnheer Van Gennip daar precies mee wil zeggen.

De heer **Van Gennip** (CDA): Ik dacht dat de mensenrechtensituatie in de DDR ook niet zo uitstekend was. Daarmee is GroenLinks niet het meest gekwalificeerd om dit soort indringende vragen te stellen zonder naar voren te brengen dan zij regimes die onderdrukten, nadrukkelijk heeft ondersteund.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Er kunnen in het verleden af en toe situaties zijn ontstaan waar je achteraf gezien misschien niet al te blij mee bent. Die situatie is ontstaan na het staatsbezoek van onze Koningin aan Roemenië. De RVD heeft zich daar toen erg druk over gemaakt. Ik vraag deze regering gewoon of het verantwoord is om de Koningin daar nu naartoe te sturen. Ik vind de opmerkingen van de heer Van Gennip in de richting van GroenLinks eigenlijk een beetje flauw.

Voorzitter! GroenLinks is niet blij met al die handelsmissies richting China. De mensenrechtensituatie in China is voor D66-staatssecretaris van Economische Zaken geen item. Hij zag geen gelegenheid om deze ter sprake te brengen tijdens zijn bezoek aan China. De hete aardappel wordt netjes doorgeschoven naar het staatsbezoek van volgende maand. De opstelling van Nederland is niet erg geloofwaardig: eerst het geld en dan de moraal. In de EU zijn in recentelijk afgesloten handelsverdragen mensenrechtenclausules opgenomen. EZ is van mening dat export- en handelsbevorderings-elementen gericht moeten zijn op het bevorderen van de export van Nederlandse bedrijven. Harde voorwaarden inzake fundamentele arbeidsrechten horen daar niet in thuis. Betekent dit dat Nederland, in casu het ministerie van Economische Zaken, de EU niet volgt in het opnemen van mensenrechtenclausules bij handelsverdragen? En hoe staat het met het opstellen van een eenduidige gedragscode waarin bedrijven zich uitspreken over hun verantwoordelijkheid voor het bevorderen van het respect voor mensenrechten zoals gevraagd door

mijn collega Marijke Vos? Wordt hieraan gewerkt?

De mensenrechten spelen ook in de Koerdische kwestie een grote rol. Het Turkse leger schendt op grove wijze de mensenrechten. Koerden hebben geen bestaansrecht, dorpen worden platgebrand en bewoners worden vermoord. Een ding heeft de arrestatie van Öcalan wel duidelijk gemaakt: het internationaal falen van de politiek als het gaat om een oplossing van het Koerdische probleem en het aanspreken van Turkije over de wijze waarop dat land met de Koerden omgaat.

De EU kan niet volstaan met een verklaring over een eerlijke procesgang van Öcalan en het afschaffen van de doodstraf. Zij zal stelling moeten nemen over het Koerdische vraagstuk. De EU zal zich hard moeten maken voor een internationale conferentie om de strijdende partijen om de tafel te krijgen. Een vreedzaam samenleven tussen Turkse en Koerdische burgers in de landen van de EU is ook in het belang van de lidstaten. Wat is de inzet van de minister om te komen tot zo'n internationale conferentie?

Een citaat van Freek de Jonge: "Wat voor een wereld is dit, vraag ik, waar wapenembargo's sancties zijn?"

Een visie is nodig op het beteugelen van wapenproductie en -export. Meer nog ontbreekt het hier aan consequent uitgevoerd beleid. Bij de begrotingsbehandeling van 1997 is in de Tweede Kamer met algemene stemmen de motie-Sipkes aangenomen. Kort gezegd komt deze motie erop neer dat de regering geen catalogi met overtollig defensiemateriaal meer zal aanbieden aan ambassadeposten in ontwikkelingslanden waar de uitgaven voor militaire doeleinden hoger zijn dan 4,5% van het BNP. Pronks antwoord op de motie was dat hij er graag uitvoering aan gaf. De staatssecretaris van Defensie heeft toegezegd dat de minister voor Ontwikkelingssamenwerking een "final say" in deze zaak heeft. Hoe geeft deze minister voor Ontwikkelingssamenwerking uitvoering aan de motie-Sipkes? Ik hoor ook graag het commentaar van de minister op de bijgevoegde kopie over de hoogte van defensiebijdragen in een aantal landen in het Midden-Oosten. Zijn alle catalogi met overtollig defensiemateriaal verdwenen op ambassades in ontwikkelingslanden met

Zwerver

onaanvaardbaar hoge defensie-uitgaven? Kan de minister garanderen dat de attachés van Economische Zaken in die landen geen defensie-materiaal meer aanbieden?

Als is vastgesteld dat de defensie-uitgaven van een land onaanvaardbaar hoog zijn volgens de 4,5%-regel, dan dient dat niet alleen gevolgen te hebben voor de uitvoer van wapens en onderdelen vanuit Nederland. Nadrukkelijker dan tot nu toe dienen daaraan praktische gevolgen verbonden te worden voor de ontwikkelingsrelatie. Dat was ook de inzet van de vorige minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

Hoe staat het dan met India en Pakistan? India is een land dat 11 mld. per jaar uitgeeft aan bewapening. Het land is verwickeld in een kernwapenwedloop met Pakistan. Het is bizar dat beide landen op de lijst van 19 staan. Het schijnt dat het ministerie van Economische Zaken druk uitoefent om het wapenembargo met India en Pakistan op te heffen. Zelfs onze minister van Buitenlandse Zaken schijnt hiervoor te voelen. Klopt dit bericht?

Kennelijk is het ook nodig om een discussie te voeren over wat wapens zijn. Onderdelen waaruit (chemische) wapens gemaakt kunnen worden, vallen momenteel buiten de boot. De levering van de grondstof Sarin aan Israël, India en Pakistan is hiervan een voorbeeld. Frankrijk levert veel onderdelen aan China, terwijl er een EU-wapenembargo met China is. Nederland levert ook aan China. Onze nachtkijkers, een groot "succes" in de Golfoorlog, worden aan China geleverd onder het mom van laagtechnologische optische apparatuur. Onbegrijpelijk. Onderdelen die samen (chemische) wapens vormen, dienen te vallen onder een wapenembargo. Hierover hoor ik graag de mening van beide ministers.

Het probleem van de lichte wapens is groot. Nederland maakt zich in VN- en EU-verband sterk om het probleem beheersbaar te houden. In de EU is op initiatief van Nederland een programma aanvaard ter bestrijding van de illegale handel in conventionele wapens. GroenLinks is blij met de getoonde inzet. Het AIV heeft de regering geadviseerd om een brede nationale commissie in te stellen, die tot doel heeft om zeker te stellen dat vanuit Nederland geen illegale handel en door Nederland geen doorvoer van conventionele

wapens geschiedt. Hoe staat het met het instellen van een dergelijke commissie? Zijn er al concrete maatregelen uitgewerkt hoe de douane met deze problematiek om kan en mag aan? Het gaat dan met name om de doorvoer van goederen. Dit is ook van belang gezien de discussie over de lading van het EI Al-vliegtuig.

Voorzitter! Ik kom op de landenkeuze van onze minister van Ontwikkelingssamenwerking. Met grote voortvarendheid heeft het kabinet besloten om het aantal landen waaraan Nederland bilaterale hulp geeft tot negentien te beperken. De criteria waarop deze sanering heeft plaatsgevonden zijn: een gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking lager dan 925 dollar, goed bestuur en een goed sociaal-economisch beleid. Het eerste dilemma doet zich dan direct voor. Een land met een goed bestuur en een goed sociaal-economisch beleid is over het algemeen niet arm. De zaakjes zijn daar redelijk op orde. Je zou zelfs kunnen stellen dat de combinatie van criteria een reden is om deze landen van de lijst af te halen en de hulp via multilaterale kanalen die richting uit te laten gaan. Immers, er is geen noodzaak meer tot het beïnvloeden van het beleid van dat land op regeringsniveau. De minister laadt de verdenking op zich dat het lijstje van negentien en de bijbehorende instrumenten zijn gekozen opdat het ministerie zich er gemakkelijk van af kan maken. In die landen bestaat toch al een goede structuur, dus successen zijn gemakkelijker te boeken. De uitdaging ligt in de landen waar het veel moeilijker gaat, waar gewerkt moet worden aan mensenrechten, vredeshandhaving en het opbouwen van een "civil society". Juist daar zou het instrument van een bilaterale relatie effect kunnen sorteren.

Het is erg verleidelijk om te verzanden in discussies over het landenlijstje. Zo'n discussie vertroebelt. Iedereen weet wel een land dat eraf kan of dat er op moet. Ik ga liever terug naar de oorspronkelijke doelstelling van een bilaterale relatie. Wat is daar nu eigenlijk de meerwaarde van? Neem een land als Kenia. Er is een corrupte regering – dat klopt – maar er is daar ook een brede beweging aan de gang die de president dwingt, hervormingen in te zetten. Minister Pronk heeft in Kenia waardevolle relaties opgebouwd en

Nederland vervult een serieuze rol in het nationale ontwikkelingsdebat. Het kan deze invloed uitoefenen, niet alleen omdat het geld geeft, maar ook omdat het er op regeringsniveau bij betrokken is. Was dat niet de ratio achter de herijking van het buitenlands beleid?

Hier wreekt zich het gebrek aan visie, wat leidt tot een niet effectief toepassen van beschikbare instrumenten. Er is sprake van een grote vernietiging van kapitaal. Neem nogmaals Kenia. Je terugtrekken uit zo'n land is kortzichtig. Kansen die wijzen op een omslag naar goed bestuur blijven zo onbenut. Dit geldt niet alleen voor Kenia, maar ook voor andere landen. Opgebouwde kennis en ervaring, relaties en projecten, opgebouwd in vele jaren gooi je toch niet zomaar weg. Andere donoren kunnen c.q. willen zo'n plaats niet op afroep innemen. De minister heeft op een bijeenkomst over Namibië gezegd dat bijvoorbeeld Duitsland zo'n rol zou kunnen vervullen, maar dat is een vreemde gang van zaken. Zelfs al zou Duitsland zo gek zijn om op afroep onze plaats in te nemen, dan nog ontbreekt volstrekt een visie op de manier waarop dit overgedragen dient te worden. Dat neemt ook veel tijd en menskracht in beslag. Kan de minister haar korte- en langetermijnvisie op deze onevenwichtige operatie uitleggen?

Bij de toetsing van het criterium "goed bestuur" is volgens de minister in het bijzonder gelet op democratisering, naleving van mensenrechten, het ontbreken van corruptie, de scheiding van de machten en de rechtszekerheid. Ook de relatieve hoogte van het Defensiebudget is meegewogen in de afweging. Wat is de "relatieve hoogte" van het Defensiebudget en hoe hoog mag deze "relatieve hoogte" zijn? Het criterium "goed bestuur" is in wezen vaag en het is zeer moeilijk om te beoordelen in welke mate een land hieraan voldoet. Het is veeleer een containerbegrip voor zaken als verdeling van welvaart, geen corruptie, ruimte voor "civil society", voldoende geld voor sociale basisvoorzieningen, aandacht voor effecten van ontwikkeling op gendervraagstukken en milieu.

Beleid op het gebied van Ontwikkelingssamenwerking moet ook een visie inhouden op vrede en vredesopbouw. Dat begint bij preventie: het beperken van

Zwerver

wapenproductie en -export, het ondernemen van diplomatieke initiatieven; dat gaat verder naar conflictbemiddeling, en in post-conflictsituaties gaat het ook om het opbouwen van een "civil society" en het ondersteunen van een maatschappelijk middenveld, het opleiden van ambtenaren en het ombouwen van infrastructuur, instituties en voorzieningen en het ontwikkelen van een stabiele economie en een eerlijke verdeling van welvaart en economische kansen. Het is immers juist het ontbreken van democratie en van een stabiele en voor iedereen toegankelijke markt en voorzieningen, dat conflicten in de hand werkt. Hoe wil de minister in deze situaties omgaan met haar criteria?

Over de relatie van de minister met de MFO's is er ook nog de nodige onduidelijkheid. Wat wordt nu precies van ze verwacht? Mogen ze alleen een rol spelen buiten de "19 landen" om, of moet het werkterrein van de MFO's gekoppeld worden aan het overheidsbeleid, hetzij in ons land, dan wel in een ontwikkelingsland? Zuidelijke NGO-partners werken altijd in interactie met hun regering, soms in goede harmonie, soms in oppositie, maar ze worden in hun doen en laten niet gestuurd door overheden. De MFO's bepalen hun beleid op grond van de behoeften en kansen van hun zuidelijke partners. Gaat dit in de toekomst veranderen en worden zij dan door de Nederlandse overheid gestuurd?

Ik kom op de trilaterale hulpprogramma's. Nederland wil samen met rijkere ontwikkelingslanden hulp gaan geven aan armere landen. Nederland levert dan bijvoorbeeld het geld en de co-donor kennis en ervaring. De minister denkt aan dergelijke relaties met Chili, Egypte en Zuid-Afrika. Dit is nieuw beleid. Ik kan mij een uitgewerkte notitie over dit onderwerp niet herinneren en volgens mij bestaat die ook niet. Zou het niet beter zijn om eerst met een notitie te komen en dan over nut, noodzaak en wenselijkheid van dit soort relaties in debat te gaan met de Kamer?

Het instrument van de trilaterale hulpprogramma's kan misschien voordelen hebben, maar er kleven ook risico's aan. Bij bilaterale relaties is er bijvoorbeeld het probleem dat degene met het geld ook de macht heeft en vaak inbreng van het ontvangende land moeilijk is.

Ditzelfde kan in versterkte mate gelden voor de trilaterale hulp-relaties. Geld geven betekent zeggenschap en macht. Om maar een voorbeeld te noemen: is het wenselijk dat Chili met Nederlands geld macht uitoefent in Bolivia, een land waar het sinds mensenheugenis een grensconflict mee heeft over een afgesneden toegang tot zee? Hoe staat het met de zeggenschap van het ontvangende land over de besteding van de gelden?

Er zijn veel vragen over dit onderwerp. Wat is het doel of het extra van een trilaterale relatie? Vanuit welke beleidsvisie is het noodzakelijk om landen voor te bereiden op hun toekomstige rol als mededonor in een bepaalde regio?

Voorzitter: Korthals Altes

Mevrouw Zwerver (GroenLinks): Voorzitter! Ik kom op het onderwerp verkiezingswaarnemingen. Bevordering van de democratie in de wereld is een van de pijlers van het Nederlandse buitenlandse en ontwikkelingsbeleid. De achterliggende gedachte is dat democratie zorgt voor een groei van vrede en stabiliteit in de wereld. Bevordering van de democratie zou leiden tot een eerlijke verdeling van de welvaart. Sinds 1992 heeft de internationale gemeenschap het instrument verkiezingswaarnemingen regelmatig ingezet voor dit doel. Internationale waarneming bij verkiezingen is een echte business geworden. Verkiezingswaarnemer als beroep doet alom opgang.

Een belangrijk element van de verkiezingswaarneming is de neutraliteit. Er moet een objectieve verklaring komen aan het eind van het proces. Dit blijkt moeilijk want bij de westerse regeringen spelen vaak politieke en economische afwegingen mee en deze kunnen haaks staan op een te kritische waarneming. Geconstateerde onrechtmatigheden worden verdoezeld in het uiteindelijke "statement". De geloofwaardigheid van de internationale waarneming en daarmee de legitimering van het verkiezingsproces neemt hierdoor sterk af. Was het aanvankelijk zo dat oppositiepartijen in een land het hardst riepen om internationale waarnemers die de eerlijkheid van het verkiezingsproces zouden bewaken, tegenwoordig lijkt het er veel meer op dat het de regeringen zijn die graag waarnemers willen. Er

zijn te veel verkiezingen gelegiti-meerd die intern aan sterke kritiek onderhevig waren.

In 1997 heeft het ministerie over dit onderwerp een studiedag georganiseerd. Is er sindsdien écht iets veranderd? Ik citeer Jacobiene Ritsema, verkiezingswaarnemer in Nigeria in Trouw van 13 maart jongstleden: "Zelfs met de handen voor ogen is het onmogelijk om de grootschalige fraude tijdens de presidentsverkiezingen in Nigeria niet op te merken. Niets wordt gedaan om de malversaties maar enigszins te verbergen. Schaamteloos wordt gemanipuleerd: een opkomstpercentage van 122 (weergegeven in officiële uitslagen), tientallen identieke vingerafdrukken op de stembiljetten, verduistering van stembiljetten en het openlijk opvullen van stembussen. Je kunt het zo gek niet bedenken." Zo heb ikzelf in Nigeria meegemaakt dat er 1000 mensen in 10 minuten gestemd hebben, maar die 1000 mensen heb ik niet gezien.

Wat hier gebeurt, is dat een instrument dat zou moeten dienen tot het bevorderen van democratie in feite het omgekeerde effect heeft: het legitimeert ondemocratische regeringen en je verspeelt je recht op kritiek op de betreffende regering. Was dat de bedoeling? Ik denk het niet! Dat betekent niet dat het instrument verkiezingswaarneming overboord gegooid moet worden, het moet alleen anders. Het is van groot belang voor de geloofwaardigheid van internationale waarnemingsmissies dat er een balans gevonden wordt tussen rekening houden met de omstandigheden van het fragiele democratiserende land enerzijds en het toepassen van universeel aanvaarde democratische regels anderzijds. Aan symbolische waarnemingen heeft niemand iets.

Wat kan er beter? Korthedshalve verwijs ik naar de vier punten in mijn tekst en ik zag graag dat de minister daarop reageert en aangeeft welke concrete stappen zullen worden genomen om dat te bereiken.

Het democratiseringsproces is daarmee niet af. Als de regering om politieke redenen besluit tot het sturen van waarnemers besluit ze indirect tot het ondersteunen van het maatschappelijk middenveld. Te denken valt aan het scholen van politieke actoren en partijen in jonge democratiën. Is de regering het met deze stelling eens? Er is pas sprake

Zwerver

van enige democratie wanneer burgers politiek geïnformeerd en geëngageerd zijn en dit bewustzijn resulteert in de oprichting van democratische instituties. Concreet voor Nigeria kan dit het volgende betekenen. De lokale Transition Monitoring Group, die 63 maatschappelijke organisaties in zich verenigt, heeft bovengenoemd potentieel in zich. Een van de organisaties aangesloten bij de TMG is WODEL, Women for Democracy and Leadership, die grote behoefte heeft aan training en uitwisselen van informatie. Als Nederland, als Europa, zich daadwerkelijk betrokken voelen bij de ontwikkeling van een heuse democratie, dan is ondersteuning van deze groep toch wel het minste wat we kunnen doen. Graag een reactie.

Nigeria staat op de lijst van het bedrijfslevenprogramma. Op deze lijst komen de landen te staan waar een goed beleid en goed bestuur op van toepassing is. Het verbaast me dat Nigeria zo ver gekomen is. Corruptie is bijna een handelsmerk van het land. "De feitelijke inzet van het bedrijfsleveninstrumentarium zal worden gezien in het licht van de schuldsituatie van dat land", aldus de minister. Wat betekent dit? Is het niet beter, gezien de recente verkiezingen, om in Nigeria in eerste instantie te investeren in het net op gang gekomen democratiseringsproces? Voor Shell hoeft zo'n bedrijfslevenprogramma toch ook niet? Die is al jarenlang aanwezig in Nigeria en laten zij eerst maar eens de eigen milieutroep daar opruimen. Extra steun voor het bedrijfslevenprogramma lijkt me overbodig en erg voorbarig.

Voorzitter! Nog heel erg kort over de schuldenproblematiek en met name het HIPC-initiatief, Highly Indebted Poor Countries. Wereldwijd is een NGO-actie ontstaan onder de naam "Jubilee 2000" met als inzet kwijtschelding van de schulden. Jubilee 2000 heeft ook grote kritiek op het HIPC. Bondskanselier Schröder heeft toegezegd om het HIPC hoog op de agenda te zetten van de G7-top in Keulen. De Britten zijn nu ook met voorstellen gekomen om een fiscale indicator te gebruiken. Wat is de mening van de minister op de kritiek van de NGO's op het HIPC-programma? Wat is haar houding ten opzichte van het initiatief van de Britten? Hoe staat zij tegenover de invulling die NGO's

geven van de fiscale indicator? Is het niet mogelijk initiatieven te ondernemen om IMF-goud te verkopen ten behoeve van het HIPC-fonds?

Voorzitter! Ik ben benieuwd naar de antwoorden van de bewindslieden.

□

De heer **Stoffelen** (PvdA): Voorzitter! Ik wil een opmerking vooraf maken. Het heeft iets onwerkelijks, deze begroting te behandelen als was het een heel gewone begrotingsbehandeling, terwijl wij allemaal beseffen dat morgen, misschien vanavond of overmorgen, de NAVO zal beginnen met luchtaanvallen op Servië, omdat Servië niet langer door kan gaan met de agressie jegens de Albanezen in Kosovo. Dit nieuws zal overheersend zijn in deze weken, misschien lange weken. Ik beperk mij tot het stellen van een makkelijke en een moeilijke vraag. De makkelijke vraag is: kan de regering nadere mededelingen doen over de laatste stand van zaken? De moeilijke vraag is: wat is de inschatting van de kans dat Servië het vredesakkoord van Rambouillet zal ondertekenen na de militaire actie?

Mijnheer de voorzitter! Aan het begin van de eerste begrotingsbehandeling van de ministers Van Aartsen en Herfkens en staatssecretaris Benschop wil ik, namens de PvdA-fractie, uitspreken dat wij met vertrouwen en met genoegen het debat met hen aangaan. Vertrouwen niet alleen omdat ze deel uitmaken van een kabinet dat wij, uiteraard binnen de grenzen van het mogelijke, steunen. Vertrouwen ook omdat zij in de Tweede Kamer op overtuigende en aansprekende wijze hun beleid uiteengezet en verdedigd hebben. Een gedachtewisseling met bewindslieden die wij al vele jaren kennen is bovendien een genoegen voor ons.

In mijn korte bijdrage wil ik voornamelijk spreken over Europa en het Europees Veiligheidsbeleid. Ik zal eerst enige opmerkingen maken over de verschillende soorten Europa, die wij kennen, vervolgens over de rol en betekenis van de verschillende instituties in Europa en de wijze waarop Europese politiek totstandkomt, alsmede het vredes- en veiligheidsbeleid om daarna een enkele slotconclusie weer te geven.

Voorzitter! Het valt mij in de loop van de jaren steeds meer op dat wij in de politiek steeds vaker over Europa spreken en daarmee het deel van Europa, de staten bedoelen die lid zijn van de Europese Unie. Steeds meer dreigen wij te vergeten dat wij Europa delen in drie delen, in drie soorten landen. De eerste categorie en soort zijn de lidstaten van de Europese Unie, thans met 15 lidstaten. Een eerdere omvorming van de Europese Economische Gemeenschap leverde een overgang op van 6 tot 15 leden. De landen van de Europese Unie zijn bij alle eenheid in verscheidenheid en bij alle verschillen toch relatief welvarende landen met eveneens relatief gezien een gezond financieel en economisch beleid. In de ogen van de niet-lidstaten is de Europese Unie zo aantrekkelijk en zo rijk dat de meeste niet-lidstaten, met name die welke het lidmaatschap aangevraagd hebben, liever gisteren dan vandaag, liever vandaag dan morgen lid zouden willen worden. De laatstgenoemde landen met een al dan niet gerechtvaardigd verlangen naar een uitzicht op politieke stabiliteit en een gunstige economische ontwikkeling.

Een tweede soort Europa is het deel, zijn die landen die graag lid zouden willen worden, maar het nog niet zijn. Aan de hand van criteria van de Europese Commissie heeft deze in het kader van het technische gedeelte van Agenda 2000 de graad van voorbereiding van tien kandidaat lidstaten in Centraal- en Oost-Europa onderzocht. Het gaat om Bulgarije, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië, Slovenië, Slowakije en Tsjechië. De Europese Raad van december 1997 besloot uitbreidingsonderhandelingen te starten met vijf van de tien landen, te weten Tsjechië, Estland, Hongarije, Polen en Slovenië en verder met Cyprus. Het lijkt ons irrealistisch te veronderstellen dat deze landen zouden kunnen toetreden vóór 1 januari 2002 of 2003. Het is evenzo duidelijk dat de vijf niet tot de eerste ronde toegelaten Centraal-Europese landen, als ze aan de gestelde voorwaarden voldoen, als nieuw lid toegelaten zouden kunnen worden vóórdat er weer vele jaren extra – 2007, 2008... – voorbij gegaan zijn. De PvdA-fractie vraagt of al aangegeven kan worden wanneer en hoe wordt beoordeeld of met de nu nog niet tot onderhandelingen toegelaten landen een

Stoffelen

volgende ronde van onderhandelingen gestart wordt en op welk tijdstip. Uiteraard aangenomen dat dit laatste al kan worden aangegeven.

De derde categorie Europese landen zijn al die overige Europese landen. Het zijn enkele landen die nog geen lid willen worden, maar bovenal landen die heel graag wel tot de Europese Unie zouden willen behoren. Ter verduidelijking: als die hiervoor genoemde, al begonnen en nog te starten toetredingsonderhandelingen zijn afgerond, telt de Europese Unie 26 leden. De Raad van Europa telt nu 40 lidstaten. Het gaat in dat gedeelte van Europa, in deze categorie, dan om een enkele landen met een uitzonderlijk grote politieke, militaire en strategische betekenis zoals de Russische federatie en Oekraïne. Grote zorg hebben wij nog steeds over de situatie in de Russische federatie: een verlamdende situatie, een vrijwel volledige economische chaos, een veel overwoekerende corruptie, gewelddadige criminaliteit en zeer veel honger en ellende. Dat is allemaal waar, maar niettemin – of juist dáárom – moet creatief gezocht worden naar manieren om wel hulp te bieden. Dat moet dan wel hulp zijn die overkomt bij bijvoorbeeld regio's, de landbouw, en bij de n.g.o.'s. Zeer slecht is ook financiële en economische situatie in de Oekraïne. De PvdA-fractie verzoekt de bewindslieden hier nader op in te gaan.

Voorzitter! In deze restgroep van landen in Europa – in het Europa 3de klasse – zit ook het land dat ik bezocht als lid van de commissie van de Raad van Europa voor de voorkoming van martelingen. Ik bezocht Moldavië: straatarm, het armste land van Europa. Het telt 4,5 miljoen inwoners, waarvan 64% oorspronkelijk uit Moldavië (ethnisch gezien Roemeens), 14% Oekraïens en 13% Russisch. Het is een land waar bijvoorbeeld de ambtenaren sinds juni-juli jongstleden geen salaris hebben meer ontvangen. Het is een land zonder hulp of steun en het is militair-strategisch niet van belang. Het is een land zonder enig perspectief: een hopeloos vooruitzicht. Wij praten over Europa alsof het één geheel is. Zonder dat te willen, verdelen wij Europa in categorieën en klassen. Zo ontstaat een vrij scherpe verdeling: wie goed zit, zit veilig safe en behaaglijk; wie aan de verkeerde kant zit heeft, honger, geen werk en geen

perspectief. Wij verzoeken de bewindslieden hierop te reageren. Hoe kunnen wij onze solidariteit en lotsverbondenheid – begrippen waar wij terecht vaak over spreken – met andere Europese landen in daden omzetten?

Voorzitter! Europa is een eenheid in verscheidenheid. Dat geldt niet alleen voor de landen van de Europese Unie, maar ook voor de andere Europese landen. Het is één geheel, maar tegelijkertijd ook sterk pluriform, met een verscheidenheid aan Europese instellingen. Drie van de vier zou ik als onmisbaar willen omschrijven: De Europese Unie, de Raad van Europa en de OVSE. De Europese Unie is gelukkig niet meer weg te denken. Het zwartwitdenken is verdwenen. Federalistisch of niet, het is eigensoortig met steeds meer vrijwillig aangegane supranationale trekjes. Bij die Unie gaat het bovenal om de burgers, hún kansen, hún mogelijkheden, hún werkgelegenheid, hún sociale zekerheid, hún inkomen, hún veiligheid. Steeds vaker zal het zo zijn dat we het gezamenlijk moeten doen in de Unie of anders tekort zullen schieten. Ook de Raad van Europa is onmisbaar. Uniek is de bescherming van de mensenrechten door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Uniek is ook de strijd tegen martelingen en onwaardige of vernederende behandeling die wordt gevoerd door de Raad van Europa Commissie: CPT. Van groot belang is het monitoren door de Raad van Europa van de mensenrechtensituatie in de lidstaten. Van groot belang is ook het Europees Sociaal Handvest en de vele conventies op het terrein van strafrecht, milieu enz. enz. De OVSE is onder andere van essentiële betekenis voor conflictpreventie, al dan niet door tussenkomst van de OVSE. Van onschatbare betekenis is het werk van de Hoge Commissaris voor de Minderheden Max van der Stoep. Over de WEU kom ik straks nog te spreken.

Voorzitter! Het tweede onderdeel van mijn korte bijdrage betreft de vraag of kleine landen nog iets te vertellen hebben. In een lange reeks van jaren is mij steeds meer opgevallen dat met name in de Europese Unie alle landen gelijk zijn, maar niet echt. Heel vaak is van op zijn minst essentiële betekenis waartoe, tot welk beleid of tot welke conclusie de Frans-Duitse as

gekomen is. Frankrijk, waar opeenvolgende regeringen van verschillende politieke kleur een intens gevoel hebben voor wat het belang van Frankrijk inhoudt en vastbesloten zijn creatief en vindingrijk dat te bepleiten – eerst met Zuid Europese landen; daarna in een indringend, hartelijk, openhartig gesprek met de Bondsrepubliek. De Bondsrepubliek nog steeds stellig van plan, ook nu bij het kabinet-Schröder, als niet overheersend of bedreigend over te komen en dus ook positief met Frankrijk te praten.

De kleine lidstaten zien ademloos toe en proberen de aandacht te trekken van Frankrijk of de Bondsrepubliek. Het is een collectieve Pavlov-reactie. Het Verenigd Koninkrijk had zich buitenspel gezet, maar bedacht nu de Europese defensie-identiteit als middel om te bewijzen ook tot de leidinggevende lidstaten van de Unie te behoren. De andere landen in Midden- en Noord-Europa zitten er actief bij en worstelen met zo'n gevoel als: als je voor een dubbeltje geboren bent, word je toch nooit een kwartje. Alle kleine lidstaten hebben, vaak zonder het van elkaar te weten, veel belangen en politieke doeleinden gemeen. Er is in ieder geval een echte oplossing, naast andere, voor de relatieve machteloosheid van kleine landen: samenwerking tussen kleine landen.

De PvdA-fractie acht daarom ook, zonder het te willen verabsoluteren, de Benelux-samenwerking van grote betekenis. Het pas uitgekomen Benelux-verslag over het gevoerde buitenlandse beleid van de Benelux-lidstaten geeft aan, dat vaak en steeds meer intensief gekeken wordt of het mogelijk is tot één gemeenschappelijk standpunt te komen. Heel vaak lukt dat ook. Dan geldt niet meer dat Nederland en België ieder vijf stemmen hebben en Luxemburg twee. De Benelux heeft er twaalf, méér dus dan de tien van een groot land. Alléén tellen we vaak niet mee: gezamenlijk lukt het wel.

Voorzitter! Dan het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid. Hiervoor geldt ook, wat ik bij onze slotconclusies zal herhalen, dat het verkeerd is te verzinken in een zogenaamd realistische beschouwing, een soort doemdenken dat ertoe leidt voor iedere oplossing meerdere problemen aan te dragen. Dat leidt tot niets, en vaak tot "Verelendung". Het is en blijft

Stoffelen

wenselijk te blijven zwoegen voor en te streven naar een gemeenschappelijk buitenlands beleid. Ook als dat nog niet altijd mogelijk is, is het dringend nodig een gezamenlijk veiligheids- en defensiebeleid te hebben en uit te voeren.

Het is en blijft dringend nodig te komen tot de Europese defensie-identiteit en -eenheid, niet los van de NATO, maar materieel en mensen met een dubbele bestemming: NATO en Europese defensie-eenheid. Op den duur blijkt dan wel of de West-Europese Unie inderdaad in de Europese Unie kan opgaan.

Het is en blijft noodzakelijk te komen tot een gemeenschappelijke aanpak van de al dan niet legale, constante aanvoer van wapentuig naar spanningsgebieden. De permanente aanvoer van wapens naar de strijdende partijen in Kosovo bewijst hoezeer zo'n gezamenlijke aanpak nodig is. Niet veel minder van belang zijn de voortdurende pogingen van de Europese Raad en de Europese Commissie bij te dragen tot het bieden van zicht op perspectief en vooruitgang bij de vredesonderhandelingen in het Midden-Oosten.

Voorzitter! Onze slotconclusies:

- Wij hebben vertrouwen in het kabinetsbeleid. Het gaat inderdaad om veiligheidsbeleid. Het gaat om ons vermogen in Europees of ander verband snel en adequaat met preventieve en conflictbeheersende middelen op te treden.

- Terecht spreekt de minister van Buitenlandse Zaken over het bevorderen van de internationale rechtsorde: onder meer het uitbannen van discriminatie en bevorderen van gelijke kansen, democratische rechten en vrijheden.

- Terecht rekent de minister van Buitenlandse Zaken onder het Nederlandse belang armoedebestrijding en versterking van de rechtsorde.

- Mismoedig en tobberig probleemdenken moet vermeden worden. Creatief en vasthoudend dient een buitenlands en veiligheidsbeleid gevoerd te worden. Het ging, gaat en zal gaan om onderlinge lotsverbondenheid en solidariteit.

Mevrouw **Lycklama à Nijeholt** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Vandaag behandelen wij de laatste begroting van Buitenlandse Zaken en

Ontwikkelingssamenwerking van dit millennium. Voor wie enigszins gevoelig is voor een dergelijk bijzonder punt in de tijd, is dit ook een moment om je nog eens af te vragen waarom het ook alweer ging. Waar deden en doen wij het voor? Dit geldt met name voor Ontwikkelingssamenwerking. In de inleiding van de begroting 1999 staan enkele zinnen die op die vraag een interessant, maar ook enigszins dubbel antwoord geven. Er staat: "Het Nederlands buitenlands beleid is gedreven door idealisme ..." Voor een sociaal-democratische fractie klinkt dat mooi, eigenlijk te mooi. Maar dan volgt er: "... maar wordt gestuurd door pragmatisme en realisme. Pragmatisch als het gaat om het bewaken van de Nederlandse positie en belangen, realistisch als het gaat om haalbaarheid en het zetten van concrete stappen."

Voorzitter! Het interessante aan deze opstelling is dat er iets niet klopt met de uitleg: wanneer het beleid pragmatisch wordt verklaard met het bewaken van de Nederlandse positie en belangen. Het realisme slaat op haalbaarheid en concrete stappen. Maar welke is dan de ruimte voor het idealisme? Waar gaat het dan om? Kan idealisme zich handhaven onder de druk van dat pragmatisme en realisme? Het antwoord daarop vinden wij pas als wij kijken naar de praktijk van de uitvoering van beleid. En die praktijk is beslist niet eenduidig.

Een voorbeeld is: China in de Veiligheidsraad. Sinds 1 januari is Nederland lid van de Veiligheidsraad. Mijn fractie is de minister van Buitenlandse zaken overigens erkentelijk voor de voortreffelijke wijze waarop dit huis geïnformeerd wordt over de werkzaamheden van de Veiligheidsraad. Daardoor zijn wij op de hoogte van een gebeurtenis die betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen, namelijk een Chinees veto waardoor de Raad niet in staat was het mandaat van UNPREDEP, de vredesmacht van de Verenigde Naties in Macedonië, te verlengen. Het betreft een kleine VN-eenheid die, zoals wij allen weten, een belangrijke stabiliserende rol speelde in een potentieel explosieve regio, de enige werkelijk succesvolle preventieve vredesmissie van de Verenigde Naties. De minister van Buitenlandse Zaken refereerde hier ook aan tijdens het defensiedebat vorige week. Er was een veto van China, omdat

Macedonië overging tot diplomatieke erkenning van Taiwan. Het verslag vermeldt verder niet hoe Nederland als lid van de Veiligheidsraad hier verder mee omgaat. Kan Nederland in de Veiligheidsraad iets doen ten aanzien van dit probleem? Kan de minister in het algemeen aangeven welke onze idealen, onze ambities zijn ten aanzien van de Veiligheidsraad en welke de mogelijkheden tot realisatie daarvan zijn? De heer Van Gennip heeft hierover ook enkele indringende vragen gesteld.

Ik keer terug naar China. Het betreurenswaardige veto is niet een geïsoleerd incident. Het is bekend dat China ten aanzien van de mensenrechten regelmatig provocerend optreedt. Toen eind oktober vorig jaar, in het kader van de mensenrechtendialoog tussen China en de Europese Unie, een mensenrechtenseminar en de Sino-European Conference on Women's Issues werd gehouden, werden vlak daarna enkele dissidenten opgepakt. En sindsdien zijn dergelijke berichten niet van de lucht. Ook de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken kreeg onlangs geen voet aan de grond toen zij opnieuw de schending van de mensenrechten door China scherp aan de orde stelde. Wat denkt de regering op dit terrein te bereiken met een staatsbezoek van Hare Majesteit de Koningin aan China, volgende maand? Gaat dit staatsbezoek door? En stel dat het doorgaat; wat gaat de regering eraan doen om te voorkomen dat dit bezoek wordt uitgelegd als een ondersteuning van het Chinese beleid, met name wat de mensenrechten betreft? Komen de mensenrechten aan de orde tijdens dat bezoek? Of wordt idealisme door pragmatisme en realisme ondergespit? Mijn fractie zou dat zeer betreuren.

China brengt mij bij het landenbeleid, het nieuwe beleid voor de structurele bilaterale hulp waarmee de minister voor Ontwikkelingssamenwerking voortvarend aan de slag gaat. Mijn fractie kan zich goed vinden in een beleid dat zich richt op structurele hulp aan minder landen. Ook de drie criteria spreken de leden van deze fractie aan: de mate van armoede, de kwaliteit van het sociaal-economisch beleid en de kwaliteit van het bestuur. Het is zo langzamerhand genoegzaam bekend dat er alleen bij goed beleid en bestuur sprake kan zijn van

Lycklama à Nijeholt

duurzame ontwikkeling. Echter, de nadere invulling die het kabinet aan dit beleid geeft, roept wel een aantal belangrijke vragen op. Bijvoorbeeld: opnieuw China behoort tot de landen waaraan steun wordt gegeven via twee themaspecifieke instrumenten, het milieuprogramma en het bedrijfslevenprogramma. Activiteiten, gericht op mensenrechten, vredesopbouw en goed bestuur, het derde themaspecifieke instrument, vinden niet in China plaats. Betekent dit dat deze twee programma's geïsoleerd worden uitgevoerd, zonder rekening te houden met mensenrechten en met de zo belangrijke sociale en culturele dimensie van ontwikkeling? Is het ook niet één van de lessen dat ontwikkeling alleen succesvol is als de verschillende dimensies van het ontwikkelingsproces in samenhang worden benaderd? En wat betekent dit voor de mensenrechten tijdens het eerder genoemde staatsbezoek?

In totaal 31 landen komen in aanmerking voor de drie themaspecifieke instrumenten. Dan zijn er de 3 landen waarmee een duurzaam ontwikkelingsverdrag is gesloten en de 19 landen die in aanmerking komen voor structurele bilaterale hulp in de volle breedte, plus 3 landen die daar tijdelijk, in eerste instantie een jaar, voor in aanmerking komen. En dan is er nog Suriname. In totaal zijn dat, als ik goed tel, 57 landen. Dat is minder dan het aantal landen waaraan nu steun wordt verleend. Maar het is nog steeds een zeer versnipperd beleid en het is nog maar de vraag of de minister er werkelijk in slaagt het aantal landen tot 57 te beperken. Het is eerder geprobeerd. In de jaren zeventig werd gesproken over het beperken van hulp tot de zogenoemde "goede landen", maar met weinig succes. Ook nu gaan er al stemmen op die bepleiten dat Indonesië terug moet komen op de bilaterale lijst, juist nu er zich zulke belangrijke politieke ontwikkelingen ten goede aankondigen. En waarom Zuid-Afrika wel en Namibië niet? Ik ga hier nu niet verder op in, behalve met betrekking tot één land. De gekozen landen roepen veel vragen op omtrent de toepassing van de criteria. Wie onlangs de schokkende programma's van de BBC over de rechten van vrouwen in Pakistan heeft gezien, kan niet anders dan concluderen dat dit land niet meer in aanmerking mag komen voor steun van overheid tot overheid. Maar dat

lost voor de vrouwen die het betreft, niets op. Het leidt enkel tot een verder isolement. Aanspreken op internationale verdragen die getekend zijn en een dialoog lijken een betere weg. Is de minister bereid om in het jaar van bezinning omtrent de toekomstige relatie met Pakistan met dat land een stevige dialoog aan te gaan over mensenrechten en specifiek over de rechten van vrouwen? Is de minister ook bereid daarbij de ware hetze die vanuit de overheid in de pers gaande is tegen het Institute of Women's Studies in Lahore te betrekken? Een dergelijk beleid zou naar het inzicht van de leden van mijn fractie geheel in lijn zijn met de toezeggingen die de minister heeft gedaan in haar reactie op de evaluatie van het beleid "Vrouwen en ontwikkeling". Kan de minister aangeven hoe zij een bezinningsperiode van een jaar voor Pakistan denkt te gaan gebruiken?

Naar het inzicht van mijn fractie kunnen moeiteloos de grootste vraagtekens worden gezet bij de criteria "goed beleid" en "goed bestuur" voor zeker de helft van de 19 landen. Ook anderen hebben daar al op gewezen. Dit leidt tot de vraag of hier soms andere criteria een rol spelen, criteria die niet genoemd worden, maar wel toegepast. Geeft de minister er daarom de voorkeur aan in een besloten vergadering met de Tweede Kamer verder te praten over de keuze van landen? In de afgelopen decennia hebben bij de keuze van ontwikkelingslanden ook altijd geopolitieke factoren en veiligheidsoverwegingen een belangrijke rol gespeeld, evenals voorkeuren van belangengroepen en van ministers. Immers, ontwikkelingssamenwerking is een politiek proces. Kan de minister aangeven welke rol andere factoren, naast de drie genoemde criteria, een rol hebben gespeeld bij de keuze van landen en welke die factoren zijn? Welke zijn hier de afwegingen geweest van idealisme, pragmatisme en realisme?

Het is duidelijk dat het inzicht van de Wereldbank met betrekking tot armoede, goed bestuur en goed beleid een belangrijke rol speelt. In het begrotingsdebat aan de overkant voerde de minister een welhaast hartstochtelijk pleidooi om haar toe te staan de Wereldbank te blijven hervormen en op het rechte ontwikkelingspad te brengen. Dat streven is vanuit de professionele

achtergrond van de minister begrijpelijk, maar het is ook een streven dat misschien in Nederland nog over onvoldoende draagvlak beschikt. En dat moeten wij misschien maar zo laten.

Dan de blanco cheque. Mijn fractie is het geheel met de minister eens dat regeringen van ontwikkelingslanden de verantwoordelijkheid dragen voor de ontwikkeling van hun land. Zij bepalen de prioriteiten. Zij bepalen waar ze hun geld aan uitgeven. Een donorland als Nederland bepaalt in welke landen en regeringen voldoende vertrouwen bestaat om ontwikkelingsgeld aan te willen besteden. Geen betutteling, ownership, prima. Alleen dat ownership wordt helaas in erg veel landen nogal letterlijk genomen. Naar het inzicht van mijn fractie is grote armoede moeilijk te combineren met een blanco cheque voor de overheid. Niet alleen cheques, maar checks and balances zijn nodig. Dat vraagt naast een betrouwbare overheid de ontwikkeling van de civil society, van zelfstandige burgers die zich inzetten voor hun land, hun rechten kennen en daarvoor opkomen. Het is bij die ontwikkeling dat NGO's en MFO's nationaal zowel als internationaal een belangrijke rol kunnen spelen. Die rol is complementair aan die van de overheid, maar ook kritisch ten opzichte van die overheid, een onmisbare rol. Steun aan democratiseringsprocessen is daarom belangrijk. Mijn fractie juicht de gesprekken die de minister met de MFO's voert over een betere afstemming van werkzaamheden dan ook van harte toe. Immers, ontwikkelingsgeld is een schaars goed. In een cultuur van toenemend pragmatisme en realisme kan het idealisme van de NGO's, van de individuele ontwikkelingsdeskundigen, niet worden gemist. Dat geldt trouwens ook voor het idealisme van ontwikkelingsdeskundigen in dienst van de overheid.

Dan nog enkele korte vragen. Is het idee om enkele rijkere ontwikkelingslanden, zoals Zuid-Afrika, Egypte en Chili, mededonor te maken in ontwikkelingssamenwerking door die landen zelf bedacht – wij spraken eerder over ownership – of is dat een ideetje van deze minister? Indien het laatste het geval is, wat vinden die landen van dit idee en wie in die landen vindt er wat van?

Lycklama à Nijeholt

Remigratie. De minister betaalt dat niet graag. Het klopt immers niet met de criteria. De landen waar het om gaat, Turkije, Marokko en Suriname, zijn niet arm genoeg. Toch is het een beleid dat naar de mening van mijn fractie voortzetting verdient. Ook het bedrijfslevenprogramma gaat niet naar de armste landen. Ziet de minister geen kans om hier creatieve combinaties te maken? Wat gaat de minister doen nu de Tweede Kamer zich verzet tegen het korten op het budget voor remigratieprojecten?

Kan de minister van Buitenlandse Zaken reeds aangeven hoe het staat met de invoering van het nieuwe personeelsbeleid? Is hierover al overeenstemming bereikt met de bijzondere commissie en de ondernemingsraad? Immers, een succesvol en slagvaardig buitenlands en ontwikkelingsbeleid staat of valt met de mensen die het uitvoeren. Mensen die, idealiter, gedreven worden door idealisme, maar met een goed gevoel voor wanneer, ten dienste van dat idealisme, pragmatisme en realisme geboden zijn. Met belangstelling wacht mijn fractie de reactie van de regering af.

□

Mevrouw **Gelderblom-Lankhout** (D66): Mijnheer de voorzitter! Menselijkerwijs gesproken is dit het laatste beleidsdebat Buitenlandse Zaken van de Eerste Kamer in de huidige samenstelling. Het vindt bovendien plaats onder tamelijk enerverende externe omstandigheden. Morgen zal op de top in Berlijn de voorzitter, Schröder, als de voortekenen kloppen, de naam van de potentiële nieuwe voorzitter van de Europese Commissie onthullen, nu alle EU-commissarissen opstapen als gevolg van het rapport-Middelhoek. Tevens kan verwacht worden dat het conflict in Kosovo op de agenda van de ministers van Buitenlandse Zaken de vele andere belangrijke agendapunten naar de achtergrond zal drijven.

Omdat het ook voor mij het laatste verhaal is, een persoonlijke noot. Ikzelf vertrek morgenochtend vroeg als rapporteur van de Raad van Europa naar Sarajevo en Banja Luka, tenzij het ministerie dit voornemen op het laatste moment nog van een negatief reisadvies voorziet vanwege de mogelijke NAVO-bombardementen in het buurland de voormalige republiek Joegoslavië of – dat is ook

niet uitgesloten – als het luchtruim boven de Balkan dicht gaat. Dit zijn allemaal zaken die het hart van Europa treffen.

Een analyse van de oorzaken die de veiligheidssituatie bedreigen, komen in dit betoog aan de orde alsmede een aantal specifieke landen, zoals Turkije, Indonesië en Rusland c.q. regio's zoals de Balkan.

Ik begin met het hoofdthema dat D66 bij dit beleidsdebat, op de grens van deze eeuw, aan de orde wil stellen: de onvervreembare rechten op zelfbeschikking en de potentiële en concrete intrastatelijke conflicten die wij op dit moment op diverse plekken in de wereld zien uitlopen in buitensporige wreedheden. Steeds duidelijker wordt het dat wanneer minderheden hun onvervreemdbaar rechten niet gewaarborgd zien, het potentiële conflict voortwoekert, totdat de gematigden worden overruled door de zogenaamde extremisten die dan onvermijdelijk door de heersende meerderheid als terroristen worden afgeschilderd.

In deze eeuw kwam een einde aan het kolonialisme van de oude koloniale machten als Frankrijk, Engeland, Italië en ook Nederland. Bij dit dekolonisatieproces zijn in feite een aantal potentiële conflicten onopgelost achtergebleven, mede doordat de oude koloniale machten de grenslijnen trokken. In het nieuwe machtsevenwicht ontstond een nieuwe vorm van imperialisme, soms etnisch, zoals in Indonesië waar in de vroegere kolonie de Javaanse cultuur dominant werd ten koste van die van Oost-Timor, West-Papua en Borneo, soms religieus, soms ideologisch gegrondvest, zoals in Rusland waar het Stalin-regime onder de dekmantel van de marxistische heilsleer talloze slachtoffers heeft geëist.

Grootmachten als China, Rusland en Turkije gebruikten c.q. gebruiken oude imperialistische tactieken, zoals het verplaatsen van groepen van de bevolking over het hele rijk, op een zodanige manier, dat de etnische groep die aan de macht is, zijn machtspositie over het hele rijk tracht te verstevigen en uit te bouwen. Ter discussie stellen van dit soort neo-imperialisme werd jarenlang afgehouden door in te spelen op de schuldgevoelens over de oude kolonisatiepolitiek. Daarnaast was er de oorlogsdreiging bij inmenging in interne conflicten in

een land van het zogenaamde andere blok.

Het dilemma tussen de plicht tot opkomen voor mensenrechten en het axioma van niet-inmenging werd voor het eerst definitief doorbroken toen de troepen van de tiran uit Bagdad in de "vuile" oorlog tussen Irak en Iran de bevolking van Halabja met gifgas uitroelden en vervolgens de Koerden in het noorden de bergen in joegen, daarbij en passant 4000 dorpen met de grond gelijk makend. De VN-resolutie die ingrijpen in Irak mogelijk maakte na het falen van alle pogingen tot een vreedzame oplossing, zie ik nog steeds als de enige uitweg in dat soort dilemma's.

De VN-resolutie over Kosovo, die stelt dat gewapend ingrijpen mogelijk is wanneer alle andere pogingen tot overleg hebben gefaald, is nu ook de rechtvaardigingsgrond voor NAVO-ingrijpen. D66 gaat er althans van uit dat ook de minister van Buitenlandse Zaken de mening toegedaan is dat die veiligheidsraadresolutie zo geïnterpreteerd moet worden.

Beperkte in de negentiende eeuw een conflict tussen Duitsland en Frankrijk zich tot de Elzas, thans creëren vernietigingswapens veiligheidsrisico's waarvan de gevolgen niet meer tot een regio beperkt blijven.

Terug naar de oorzaak. Wanneer een regeringsleider vanuit imperialistische c.q. ultranationalistische ideologie minderheden niet geeft waar zij volgens VN-conventies en dus volgens alle staten bindende afspraken recht op hebben, zal ook in de 21ste eeuw een voortdurende explosie van interstatelijke conflicten te zien zijn.

Artikel 1 van het bekende BUPO-verdrag, het verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten van de VN uit 1966, stelt klip en klaar: all peoples have the right of self-determination. Hoewel inmiddels bij alle volkeren c.q. minderheden in the global village deze conventie bekend is, blijkt "keer op keer dat internationale wetgeving geen exacte definitie geeft van de consequenties van dit recht". En dan citeer ik een van de bekende internationale deskundigen, mr. Friz Hondius. Ook de rechten van minderheden, zoals recht op onderwijs in eigen taal, recht op eigen media en een zekere mate van autonomie ofwel zelfbestuur, zijn in een aantal verdragen vastgelegd.

Gelderblom-Lankhout

Ondanks boekenplanken vol literatuur en talloze conferenties is er nog steeds geen algemeen aanvaarde definitie van het begrip "minderheid". En wie zich in de minderhedenproblematiek verdiept, ontdekt al gauw dat er behalve een definitieprobleem verschillende soorten minderheden bestaan. Papoea's, Tibetanen en Oost-Timorezen wonen weliswaar in hun eigen land, maar hun land maakt deel uit van een grotere natie waar zij in bestuurlijk opzicht weinig tot niets in te brengen hebben. De Hongaarse minderheid in Roemenië en de Kosovaren in Klein Joegoslavië hebben een heel ander probleem. Zij leven nu als minderheid in een buurland, terwijl de grens met hun oorspronkelijke vaderland na het ineenstorten van het Ottomaanse Rijk in internationale verdragen is vastgelegd, waarbij met name Engeland en Frankrijk Europa verdeelden in invloedsgebieden.

Het verschil tussen de Roemeense Hongaren en de Albanese Kosovaren ligt in de manier waarop de meerderheid een vorm van autonomie voor die minderheid waarborgt. In Hongarije lukt dat goed. In Kosovo... Wat moet je daarover zeggen? Lukt het niet? Dat is het understatement van de dag.

Keer op keer blijkt het gevoel onderdrukt te worden en de terechte wens om aan de eigen cultuur vast te houden tot geweldexplosies te leiden wanneer de heersende meerderheid geen vorm en geen inhoud weet te geven aan een goed minderhedenbeleid.

En wat doen wij daar met z'n allen aan? Daar hebben wij een aantal veiligheidsorganisaties voor opgericht. Buiten de VN, die wereldwijd een mandaat hebben, opereert in ons werelddeel een aantal organisaties, specifiek opgericht om de veiligheidssituatie te bewaren of de mensenrechten te garanderen. De NAVO, van oorsprong een defensieapparaat, wordt door velen steeds meer gezien als de ultieme peacekeeper. Vandaar dat de voormalige Warschaupactlanden nu graag lid willen worden van dit bondgenootschap. Steeds weer verschijnen er berichten dat Europa een eigen defensiemacht zou moeten worden. Hoewel het defensiedebat vorige week in deze zaal plaatsvond, heb ik hierover een tweetal korte opmerkingen.

Mijn partij ondersteunt het streven naar een Europees gemeenschappelijk veiligheids- en buitenlands beleid, zoals wij al vele malen hebben gezegd. De WEU kan wat ons betreft onder de EU, maar wij erkennen en waarderen ook de noodzaak van de Amerikaanse alliantie. Zonder die alliantie, met de in de loop der jaren in de VS opgebouwde technologie, is een werkelijk gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid praktisch ondenkbaar.

Als wij voor een Europese Alleingang zouden kiezen, vraagt dat een dermate grote investering dat zij naar onze mening onbetaalbaar is, behalve als de "nieuwe socialisten", Schröder, Blair en Jospin, ineens zo nieuw zijn dat zij een drastische uitbreiding van het defensiebudget aan hun parlement voorleggen. Eerlijk gezegd zie ik dat nog niet.

De OVSE krijgt steeds meer taken toebedeeld. De kracht ervan ligt in crisismanagement en conflict-beheersing. De kracht van de Raad van Europa, die dit jaar 50 jaar bestaat, ligt in de enorme bron van kennis over internationaal recht en wetgevingsprocessen. De staf en commissies van externe deskundigen helpen de voormalige Oost-Europese landen die democratisch willen zijn, maar waar vrijwel iedereen die politicus, advocaat, rechter of regeringsfunctionaris is, is opgeleid in de communistische periode. In die tijd was de wet er om het volk in schijn rechten te geven en onder de duim te houden. De burger kon daar niet daadwerkelijk rechten aan ontnemen, zoals het hoort in een democratie.

Het unieke van de Raad van Europa is dat de oppositie in de parlementaire Assemblee verplicht deel uitmaakt van de delegatie van het land. Daarmee is de Raad van Europa uniek in de wereld en daarmee heeft zij als enige organisatie permanent voeling met wat er in het desbetreffende land gebeurt, veel beter dan die andere organisaties, waar alleen regeringsleiders of hun ondersteunende diplomaten, c.q. ambtenaren met elkaar spreken. Je zou het een "early warning system" van politici kunnen noemen. In plaats van naast elkaar te opereren en elkaars territorium te beconcurreren is er de laatste tijd gelukkig een duidelijke tendens tot samenwerking van die drie organisaties te bespeuren.

Toch steekt het bij de Raad van Europa dat er voor OVSE-operaties geen begrenzing van het budget lijkt te zijn. De minister meldt haast terloops in een van zijn vele "Joegoslavië-brieven" dat hij bereid is het bekende percentage af te dragen, terwijl er voor het uitdijende takenpakket van de Raad van Europa steeds minder van het gevraagde budget wordt gegeven.

Hiermee kom ik tot een drietal vragen. Erkent de minister de waardevolle taak van de Raad van Europa? Ik heb de indruk van wel, want die naam kom ik voor het eerst in brieven van de minister tegen. Dat was in de vorige periode wel anders, moet ik toegeven. Wil hij dit ook in het Nederlandse deel van het budget van de Raad van Europa tot uitdrukking brengen? Is de minister bereid de herijking op zijn ministerie zo af te ronden dat de coördinatie tussen wat de OVSE, de Europese Unie en de Raad van Europa doen, ook zijn weerslag vindt op het ministerie zelf? Hoe oordeelt de minister over de aanbeveling van de Raad van Europa om het Zwitserse model in Nederland uit te proberen? Dit houdt in een driehoeksdebat tussen regering, parlement en delegatie, waar de OVSE-delegatie eventueel aan toegevoegd kan worden. Hierdoor weten de andere leden van het parlement wat de Nederlandse delegatie in het buitenland doet en kunnen zij daaraan bijdragen. Nu loopt zij af en toe maar zo'n beetje haar eigen stokpaarden te berijden.

Voorzitter! Terug naar oude volken zonder land. Ik wil het eerst hebben over de Turks-Koerdische dimensie. De Koerden zijn een oeroud volk van ongeveer 21 miljoen mensen. Zij behoren tot de volken die nooit of lang geleden slechts kort een eigen staat hebben gekend. Tot de stichting van de staat Israël behoorden ook de joden 2000 jaar tot dezelfde groep, een min of meer rechteloze minderheid, verspreid over meerdere landen levend. Koerdistan heeft nooit als zelfstandige natie bestaan, ofschoon de beroemde sultan van de kruistochten, Saladin, een Koerd was. Koerden wonen, behalve degenen die naar West-Europa en Amerika zijn gevlucht, verspreid over vijf aan elkaar grenzende landen: Turkije, Rusland, Syrië, Irak en Iran. De respectievelijke heersers van die landen wisten en weten hun eigen Koerdische minderheid steeds te

Gelderblom-Lankhout

binden met vage beloften, maar gebruikten de harde vechtersbazen in hun respectievelijke oorlogen met het buurland, zonder ooit de belofte voor onafhankelijkheid na te komen. Desondanks slaagden de drie politieke stromingen in Koerdistan, te weten de KDP van Barzani, de PUK van Talabani en de PKK van Öcalan er niet in om zo samen te werken dat vrij Koerdistan in Noord-Irak, na die resolutie en het verbod voor de troepen van Saddam Hussein om daar te komen, ook maar door één land werd erkend. Het ongeluk van de Koerden is enerzijds dat de onderlinge verdeeldheid op het beslissende moment groter is dan het samenbindende element. Anderzijds voorkomt de verborgen agenda van de grote mogendheden het ontstaan en de erkenning van een nieuwe staat. Het zou immers ten koste gaan van bestaande staten, waarmee men betrekkingen onderhoudt en dus wordt het argument van gevaar voor nieuwe instabiliteit in de regio geaccepteerd.

De PKK is een organisatie waar wij weinig vriendelijke gevoelens voor hebben, gezien de terroristische methoden die de marxistische heilsleer bij die organisatie toestaat, maar Öcalan, de leider ervan, is het wel gelukt een deel van de Koerden tot eenheid te smeden. Nogmaals de fanatieke aanhang roept bij ons weinig vriendelijke gevoelens op, maar toch steekt het dat er nauwelijks enig begrip is voor de woede en de teleurstelling van de Koerden. Zij zien hun leider als vrijheidsstrijder. Waar hebben we vaker gehoord dat iemand door de eigen bevolking wordt gezien als vrijheidsstrijder en door anderen als terrorist wordt bestempeld? Kennelijk is er nergens asiel voor de man te vinden en worden de Koerden geconfronteerd met wereldwijd onbegrip en de triomfantelijke toon van Turkije.

Turkije claimt sinds 1920, bij het definitieve einde van het Ottomaanse rijk, via Atatürk een noodzakelijke brug te zijn tussen de Arabische en de westerse wereld, waarbij een goede Koerd in hun opvatting natuurlijk wel een geassimileerde Turk dient te zijn of zich als zodanig dient op te stellen. Turkije vraagt al enige tijd om toelating tot de EU en stelt nadrukkelijk dat het tot de Europese familie behoort. Nu is er wel een probleem. In Europa is de doodstraf afgeschaft, dat wil zeggen in een aantal landen is de doodstraf

nog niet geheel uit de wetgeving verdwenen. De raad van Europa heeft als keiharde eis voor lidmaatschap dat de doodstraf uit de wetgeving verdwijnt. Daarnaast is er begrip voor de landen, waar dat niet op stel en sprong gebeuren kan, zoals in de Oekraïne. In plaats van dat soort landen buiten de familie te houden, laat men ze toe op voorwaarde dat de doodstraf binnen drie jaar uit de wetgeving verdwijnt. Men eist tegelijkertijd dat er een moratorium komt op het uitvoeren van de doodstraf.

Turkije, dat weliswaar tot de medeoprichters van de Raad van Europa behoort, zal zich ook aan deze regel dienen te houden. Immers, ook via een eerlijk proces kan iemand in een land waar de doodstraf niet is afgeschaft ter dood worden veroordeeld. Daarom vindt D66 het onjuist om alle aandacht rondom Öcalan alleen te concentreren op een eerlijk proces. Natuurlijk, voor ons staat ook vast dat dit proces eerlijk moet verlopen en dat buitenlandse waarnemers toegelaten moeten worden. Wij vinden het op dit moment van essentieel belang om Turkije duidelijk te maken dat het land, als bewijs blijvend bij de Europese familie te willen horen, nu een moratorium op de doodstraf afkondigt. Ik hoor graag van de minister van Buitenlandse Zaken of hij het met deze stellingname eens is en of hij morgen op de Top van Berlijn inbrengt dat van Turkije gevraagd wordt een moratorium op de doodstraf af te kondigen.

Volgende week is er een spoeddebat over Turkije in de voorjaarssessie van de Raad van Europa. Er is gedreigd om de Oekraïense delegatie het stemrecht te ontnemen, omdat het pas na heel veel externe druk het moratorium handhaaft, maar nog steeds niet begint met het wetgevingsproces tot afschaffing van de doodstraf. Dan kan je toch niet van Turkije accepteren dat er noch een aanzet tot afschaffing van de doodstraf wordt voorbereid, noch een moratorium wordt afgekondigd. Dat is meten met twee maten.

Kosovo, voorzitter: wat moet daar nog over gezegd worden? Telkens opnieuw de beelden van die wanhopige vluchtelingen in de sneeuw achter een tractor, hun huis in puin geschoten met als excuus dat het geen schuilplaats voor de UCK mag zijn. Nog steeds wil de meerderheid van de Serviërs niet

inzien dat om in vrede met de Kosovaren te leven, een reëel beeld over de slag bij het Merelveld (die zij overigens verloren) van 600 jaar geleden noodzakelijk is. Irrealistische beelden, de media permanent gemuilkorfd en wat er aan media is, alleen maar ultranationalistische propaganda: dat heeft van oude burenen in Kosovo intense vijanden gemaakt. Ik sluit niet uit dat Milosevic's troepen er niet voor zullen terugdeinzen om de weerloze vluchtelingen naar die plaatsen te lokken c.q. te sturen waar Milosevic NAVO-bombardementen verwacht.

Men probeert thans over de bergen naar Macedonië te vluchten. Kan Macedonië die nieuwe stroom vluchtelingen wel aan? Is aan de regering van Macedonië hulp toegezegd en hoe zit het met de extraction force daar? Heeft die extra bescherming, nu NAVO-bombardementen zo dichtbij zijn?

Maar zelfs als internationale bemiddeling in het Kosovo-conflict wordt aanvaard, laat de situatie in Bosnië zien hoe absoluut corrupterend etnische haat doorzielt, jaren nadat het conflict is gedempt. Tito heeft een gezonde, gewone vorm van vaderlandsliefde niet toegelaten. Na zijn dood bleken onder een dunne korst van zogenaamde Joegoslavische eenheid de oude etnische tegenstellingen en haat te hebben voortgewoekerd. Waar vroeger de clan als waarborg tegen de boze buitenwacht functioneerde, is dat nu de etnische groep met de partij. Iedereen in Bosnië voelt zich slachtoffer, maar vrijwel niemand is bereid aan zelfonderzoek te doen. Dayton heeft de oorlog een halt toegeroepen, maar een driedeling permanent gemaakt en het gaat niet goed in Bosnië. Alle voorwaarden voor normaliteit staan op papier en worden grif ondertekend, maar blijven papieren beloften. In ieder rapport dat ik krijg, staat "not implemented", niet daadwerkelijk uitgevoerd dus. Helaas geldt dat voor alle drie bevolkingsgroepen, zowel in de Bosnisch-Kroatische federatie als in de Republica Srpska. Steeds meer instanties spreken dan ook over Bosnië als een protectoraat waar alle belangrijke beslissingen moeten worden genomen door de hoge vertegenwoordiger van de EU. Die worden dan ook genomen.

Onlangs is er echter een genomen waarvan ik mij afvraag of het werkelijk onvermijdelijk was. De heer

Gelderblom-Lankhout

Westendorp verwijderde de door de burgers gekozen president Poplasi die overigens steeds opnieuw een voor het parlement onaanvaardbare premier voordroeg, uit zijn functie. Brengt dat de democratie in de RS dichterbij? Was het écht onvermijdelijk?

De grootmacht Rusland lijkt steeds meer op een reus op lemen voeten. De bevolking heeft het lange tijd niet zo slecht gehad. President Jeltsin is zijn gezag kwijt, grote sommen geld, bedoeld om de bankroete economie tot leven te wekken, zijn onvindbaar en niet terechtgekomen bij de doelen waarvoor ze bedoeld waren. De communisten schreeuwen steeds luider hun oude slogans, waarbij helaas ook het aloude antisemitisme weer vrijuit en ongestraft geuit kan worden. Doema-lid Makasjov, niet de eerste de beste, roept in zijn eigen regio om de huizen van Joden in brand te steken, want "die hebben het kapitaal weer", en zijn communistische fractieleider neemt er helaas genoegen mee wanneer hij zegt het niet meer te zullen doen. Op 19 maart heeft de Doema voor de tweede keer een motie verworpen om dit gedrag aan de kaak te stellen, met slechts 104 stemmen vóór van de benodigde 226, en hekelde de Russische media die te veel de nadruk leggen op "het gevaar van het Russische fascisme".

Waar in verdragen en conventies naar de burgers toe terecht de indruk wordt gewekt dat mensenrechten universeel zijn, blijkt in de harde realiteit van buitenlands beleid dat belangen en daarmee gepaard gaande verborgen agenda's geen gelijke behandeling waarborgen. Wie had het ook alweer over idealisme? Onverschilligheid, c.q. cynisme toelaten, dan wel je ogen hiervoor sluiten, is naar de mening van D66 echter ontoelaatbaar, zeker voor politici, ook al zijn wij niet blind voor de diverse belangen en herkennen wij soms de verborgen agenda.

Daarom is de rol van de VN onmiskenbaar. Als deze organisatie niet bestond, zou zij acuut moeten worden uitgevonden, maar ik wil toch iets kwijt over de manier waarop deze organisatie thans functioneert. Tien jaar geleden viel mij de eer te beurt een aantal weken als lid van de Nederlandse delegatie de Algemene Vergadering bij te wonen. Toen leek de wereld nog overzichtelijk want zij bestond uit twee machtsblokken. De Algemene

Vergadering was een noodzakelijk podium waar vertegenwoordigers van beide blokken elkaar konden ontmoeten. Exact in die periode ging de Berlijnse Muur omver. Daarna is jarenlang gepleit voor herstructurering van de VN, want de situatie vroeg aanpassing. De VS maakten dat zelfs tot voorwaarde om althans een deel van hun contributie te betalen. Kofi Annan, de huidige Secretaris-Generaal, is erin geslaagd een deel van de herstructurering door te voeren.

Vorig najaar was ik terug in New York. Allereerst een positieve ervaring. Europa spreekt daar met één stem. Alle landen die bij de EU willen horen, sluiten zich daarbij aan om maar te laten zien hoezeer zij al klaar zijn voor de EU. Daarnaast, voorzitter, was ik geschokt. Conflicten in Afrika schreeuwen om een scheidsrechter, die het gezag heeft een einde te maken aan de steeds verder escalerende geweldexplosies, zie Sierra Leone. Als de VN het niet doet, wie dan wel? Wie doet er wat aan kindsoldaten, aids, aan honger? De lijst is niet uitputtend, maar ik heb mijzelf een spreekijdbeperking opgelegd.

En daar zitten dan die vertegenwoordigers en praten drie maanden over de 184 punten op de agenda en zijn uitermate tevreden wanneer de resolutie van het vorige jaar van twee nieuwe woorden is voorzien en voor volgend jaar opnieuw op de agenda geplaatst. Max van der Stoep, terecht door de Nederlandse regering voorgedragen voor de Nobelprijs, rapporteert over zijn bezoek aan Irak; bepaald niet gemakkelijk. Hij wordt beleefd aangehoord, door de Iraakse vertegenwoordiger voor de zoveelste keer van alles en nog wat beschuldigd, en daarmee hebben we dat agendapunt ook weer gehad!

Voor een daar tamelijk loslopende volksvertegenwoordiger een nogal frustrerende aangelegenheid, met name omdat de eigenlijke agenda in de Veiligheidsraad besproken wordt, maar die is voor volksvertegenwoordigers en niet-leden niet toegankelijk. Ik zou de minister van Buitenlandse Zaken in overweging willen geven om met zijn staf te bekijken of het mogelijk is de volgende punten aan Kofi Annan voor te leggen: schrap een aantal ieder jaar terugkerende punten op de Algemene Vergadering, voer een spreekijdbeperking in, waardoor de vergadertijd van de

Algemene Vergadering met minstens de helft kan worden bekort en kijk of het geld dat daarmee beschikbaar komt, wellicht besteed kan worden voor de Mensenrechtencommissie in Genève, die beslist frequenter moet vergaderen wil zij effectief horen en kunnen opereren.

Voorzitter! De EU. Hoewel wij in dit huis bij de vaststelling van het Verdrag van Amsterdam een uitgebreid Europa-debat hebben gevoerd, wil ik ook in dit debat een passage aan de EU wijden. Ik roep daarbij even in herinnering dat ik toen meldde, dat van een aantal EU-commissarissen de politieke kleur niet te achterhalen viel. Daar werd toen van regeringszijde – minister Van Aartsen zal zich dat herinneren – nogal wat schamper om gelachen. Ik weet vrijwel zeker dat bij de benoeming van de nieuwe commissarissen de politieke groepering een veel belangrijker rol zal spelen. Het is zonder meer duidelijk geworden dat een kleurloze compromisfiguur niet voldoet als voorzitter van de Europese Commissie. Wat dat betreft, is het door andere regeringsleiders kandidaat gesteld worden van onze minister-president Kok niet alleen voor de PvdA, wiens leider hij is, een compliment, maar ook voor het Nederlandse poldermodel, waarvan hij de bepaald niet kleurloze vertegenwoordiger bij uitstek is. Overigens verwachten wij dat het de Italiaan Prodi wordt, maar over vijf jaar is Kok misschien nog in de markt.

Waar socialisten en christendemocraten begin dit jaar, nadat aanhoudende berichten over fraude en vriendjespolitiek niet meer binnenskamers te houden waren, nog niet tot wegsturen durfden over te gaan, kan het Europees Parlement in de periode na de komende verkiezingen in een toegenomen dualistische politiek met een schone lei beginnen, gesteund door de toegenomen bevoegdheden van het Verdrag van Amsterdam. Maar er is een probleem. Van het Nederlandse lid van de Europese Rekenkamer, de heer Engwirda, heb ik begrepen dat het gebrek aan transparantie op het financiële vlak voor een groot deel veroorzaakt wordt doordat in de EU twee financiële systemen gehanteerd worden. Het ene is het Angelsaksische systeem, waarbij financiële uitgaven transparant geacht worden te zijn, en achteraf controlebaar, ons systeem dus. Het andere, wat ik

Gelderblom-Lankhout

nu voor het gemak maar even het Zuid-Europese systeem noem, waarbij als maar eenmaal aan de voorwaarde voor het verkrijgen van subsidie is voldaan, controle achteraf zo summier is, dat de weg naar fraude en vriendjespolitiek te gemakkelijk begaanbaar wordt. Dat verklaart dan ook de houding van de verongelijkte, pruillip trekkende Edith Cresson. Zij begrijpt tot op heden nauwelijks dat zij van iets onoorbaars wordt beschuldigd.

Het begrip "netwerk" heeft kennelijk in de diverse landen van Europa nog een geheel verschillende invulling. D66 dacht dat met de keuze voor Frankfurt en Wim Duisenberg het Angelsaksische systeem hét financiële Europese systeem was geworden, maar in tegenstelling daarmee blijkt nog steeds in twee systemen gedacht en gewerkt te worden, wat des te frustrerender werkt omdat een groot deel van de controle nog nationaal gebeurt. Dat brengt mij tot een vraag aan de minister van Buitenlandse Zaken. Is de opdracht voor de nieuwe voorzitter van de EC, in de nieuwe periode te gaan werken met één financieel systeem en met minder geldstromen die, aan adviseurs gegeven, in rapporten neerslaan? Kortom, komt er een systeem aan de hand waarvan het voor de Europese burger transparant en duidelijk wordt wat er met zijn belastinggeld gebeurt? Wordt dit morgen in Berlijn besproken? Dat is erg belangrijk, voordat de uitbreiding met de nieuwe Oost-Europese landen plaatsvindt.

En overigens, voorzitter, ben ik van mening de heer Van Buitenen, "de klokkenluider", weliswaar de fout inging toen hij het financiële wanbeheer naar buiten bracht, maar tegelijkertijd zozeer in zijn inhoudelijk gelijk inzake fraude en vriendjespolitiek door het Rapport van Wijze Mannen is bevestigd, dat begrip voor het lekken na een jaar vruchteloze pogingen om het intern aan te kaarten de overhand dient te krijgen. Concreet: is de minister het met D66 eens, dat het een goed gebaar zou zijn wanneer de nieuwe voorzitter hem met onmiddellijke ingang terugkeer in zijn functie verleent?

Voorzitter! Mijn excuses aan de minister voor Ontwikkelingssamenwerking voor het feit dat ik het verhaal dat ik nu ga houden en dat op haar terrein betrekking heeft niet heb uitgeschreven. Ik zal proberen

binnen mijn spreektijd te blijven en houd het dus kort.

Mijn fractie is het ermee eens dat ontwikkelingssamenwerking effectief en narekenbaar moet zijn. Ik sprak net over transparantie. De burger heeft daar gewoon recht op. In de pers is in dat verband de term "ontpronken" ontstaan. Ik vind dat een onaardige term. Ik hoop dat de minister wil uitspreken dat zij dit ook vindt. Wij hadden hier met Pronk vaak boeiende discussies, waarin hij lang aan het woord was, maar zijn bevologenheid werd in dit huis zeer gewaardeerd, evenals zijn bereidheid om terug te komen op een ingeslagen weg als bleek dat het beleid langs die weg niet werkte. Ik twijfel er niet aan dat deze minister dezelfde bevologenheid heeft. Ik hoop dat zij ook de bereidheid heeft om, als een plan niet zo goed werkt, daarop terug te komen.

Door anderen is al gezegd dat de drie door de minister gehanteerde criteria niet waterdicht zijn. Wat is kwaliteit van bestuur? Wij hebben al eens eerder gezegd: wij willen zien hoe een land bijvoorbeeld omgaat met zijn defensiebudget. Maar dacht je dat iemand in dat land daarachter kwam? Dat is een van de grootste geheimen in dat land. Laat staan dat wij daarachter komen. Als wij via een bilaterale overeenkomst een land geld geven, heeft dat land geld om leuk speelgoed, c.q. wapens voor mannen te kopen. Daar is dan geen sprake van goed bestuur.

Verder wil de minister dat de FMO's meedoen aan de bezuinigingen die zij opgelegd krijgt. Ik denk dat deze eis terecht is. Het mag niet gebeuren dat FMO's autonoom doorgroeien, terwijl op de rest van het budget gekort wordt.

Bespreken van het beleid van de FMO's is prima, maar er echt greep op willen hebben, lijkt mij een stapje te ver. Ik zou graag van de minister willen horen dat zij het zo niet heeft bedoeld.

Over transparantie gesproken: als zij zoveel van haar budget aan de Wereldbank geeft, hoe staat het daar dan met die transparantie? Hoe wordt duidelijk voor de burger welk deel van het geld bij de Wereldbank blijft hangen in adviseurs en rapporten? Ook daarover horen wij graag meer.

Voorzitter! Wij kunnen ons vinden in de nieuwe lijn van meer duidelijkheid en meer efficiëntie, mits geen goede projecten worden wegge-

gooid. Ik denk aan projecten die gewoon werken en die in de loop van de jaren gebleken zijn effectief te zijn. Daarover heb ik nog weinig gehoord en gelezen. Zo noem ik in de trilaterale sfeer het Afrika-Israël-Nederland-project. Jarenlang loopt dat goed. Mensen uit Afrika die anders niet kunnen studeren, krijgen in dit project in Israël een beurs om specifieke projecten die voor Afrika van belang zijn, met Israëlische kennis te ontwikkelen. Nederland steunt dat programma. Israël is best bereid om de 25% bijdrage te verhogen, maar je kunt dat land toch niet afrekenen op het feit dat haar bevolking vanwege het gemiddelde inkomen buiten de grens van de 19 landen valt? Dáár ging het toch niet om? Het ging er toch om dat Afrika werd geholpen, dat per jaar 600 Palestijnen aan deze projecten kunnen meedoen? Dan moet je toch zeggen dat het een goed project is en dan kun je het toch niet laten vallen, alleen omdat Israël volgens de gestelde criteria te rijk is?! Graag hoor ik van de minister dat zij op dit soort punten ook met andere criteria wil werken. Hetzelfde geldt voor de kleine-ambassadeprojecten. Deze projecten zijn altijd heel effectief. Ze zijn heel transparant en kunnen derhalve goed door Nederland worden gecontroleerd. Als de minister nu toch met het beleid bezig is; is het dan niet mogelijk om de kleine-ambassadeprojecten uitzicht te geven op verdubbeling van het budget? Daarmee kunnen kleinschalige, goede projecten worden gesteund. Bovendien zitten we er zelf bovenop. Immers, er is altijd een ambassade bij ingeschakeld. Ook projecten van kleine NGO's werken goed. Heel veel mensen in Nederland zijn daarbij actief. Vroeger bestonden daarvoor verdubbelingsprogramma's die erop neerkwamen dat Ontwikkelingssamenwerking het budget verdubbelde dat de mensen zelf bij elkaar wisten te garen. Dan moest het natuurlijk gaan om een project dat paste binnen de beleidslijnen van het ministerie. Dat houdt de bewustwording in Nederland in stand, dat ontwikkelingssamenwerking goed en nodig is. Ik zou het bijzonder betreuren als al dit soort projecten werd getroffen door de botte bijl.

□

De heer **Schuurman** (RPF): Mijnheer

Schuurman

de voorzitter! Ik spreek vandaag mede namens de fracties van SGP en GPV.

Voorzitter! Nederland heeft een slagvaardig buitenlands beleid nodig, zo schrijft de minister in de Memorie van Toelichting. Deze slagvaardigheid betekent dat "het beleid niet mag stranden op de zandbank van voorzichtigheid. Het buitenlands beleid moet niet verworden tot de som van onze angsten." De minister staat, zoals hij elders zegt, een "aantrekkelijk assertief en actief" beleid voor. Het nationale belang moet verder worden uitgewerkt en zo nodig moet het spel hard worden gespeeld, zo meent de minister. Dergelijke manhaftige taal spreekt aan, maar het is de vraag of deze opstelling wel helemaal past bij het buitenlands beleid. Idealisme is goed, maar het is de vraag of de minister het intern (ambtelijk en partijpolitiek) en extern (Nederland is een klein land) waar kan maken. Het Nederlandse beleid wordt gedreven door idealisme, maar in werkelijkheid wordt het gestuurd door pragmatisme en realisme. Het is pragmatisch als het gaat om het bewaken van de Nederlandse belangen en positie; het is realistisch als het gaat om de haalbaarheid en het zetten van concrete stappen. De marges van het eigen buitenlands beleid zijn klein. Blijft er in werkelijkheid van "een aantrekkelijk assertief en actief beleid" wel zo veel over? Laten we aan een aantal zaken aandacht geven.

Voorzitter! De centrale actor in het internationale systeem is ondanks de komst van transnationale actoren nog steeds de staat. Hoe ziet de minister het fenomeen "staat" met name in een Europese Unie? In hoeverre wordt het Nederlandse buitenlands beleid gestempeld en daarin beperkt door Europese mogelijkheden? Kan Nederland veel meer dan afwachten wat de lidstaten van de EU in hun geheel willen? Wat blijft er van een eigen "assertief beleid" over? Toenemende integratie van staten doet hun eigen invloed afnemen.

Maar tegelijk zien we ook toenemende desintegratie. Wereldwijd gezien heeft er een proces van desintegratie van staten plaats. Vele nationale staten worden geconfronteerd met een innerlijke verzwakking en zelfs verval. In het voormalige Sovjet-rijk en in Afrika zijn daarvan duidelijk voorbeelden te vinden. De

voorganger van de minister gaf tijdens een begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer aan: "dat de nationale staat zich in een crisis bevindt. Bijna overal zie je dat de nationale overheid haar grip op de eigen gemeenschap verliest. Menigeen verwacht in de volgende eeuw een verdere erosie van de staat. En wat ervoor in de plaats zal komen, is nog onduidelijk."

Gezien deze uitspraken van de vroegere minister van Buitenlandse Zaken en gelet op de feitelijke ontwikkelingen is het interessant te vernemen wat de visie van de huidige minister is op de integratie van staten, die een keerzijde lijkt te hebben in het uiteenvallen van staten. Wij hopen dat hij zich ervoor zal willen inzetten om naast internationale samenwerking, die noodzakelijk is, ook de betekenis van de nationale staat te blijven benadrukken, hoe moeilijk dat ook in Europees verband meer en meer zal worden. Of zal Europa gaan lijden aan het desintegratieproces?

Met het proces van integratie van de Europese Unie verloopt het naar ons idee steeds langzamer. De politieke leiders worden eerder door nationale belangen gedreven, dan door Europese initiatieven gekenmerkt. De werkloosheidsproblematiek en de stagnerende economische groei leiden tot introspectie en zetten de lidstaten onder grote binnenlandse druk. Over Agenda 2000 zijn maar moeilijk definitieve afspraken te maken. Vanwege de komende verkiezingen voor het Europees Parlement en de versnelde vervanging van de Europese Commissie door de recente crisis en de vele onzekerheden die dat allemaal oproept, is het de vraag of het met Agenda 2000 binnenkort wel tot enig substantieel resultaat zal komen.

Bovendien vormen de perikelen rond de financiële bijdragen van de lidstaten nog steeds een acuut probleem. Er zullen compromissen moeten worden gesloten. Waar liggen voor Nederland in dit opzicht de grenzen? De minister zei in januari dat – ik citeer – Nederland het spel hard moet spelen om de 1,3 mld. aan geplande bezuinigen binnen te halen. Dat zou kunnen lukken indien aan de Britse contributiekorting, die Engeland sinds 1984 geniet, een einde wordt gemaakt. En dan zal de regionale hulp aan de zuidelijke staten tot 2006

tot 447,5 mld. beperkt moeten blijven. Is dat gerechtvaardigd nu zij zelf een claim van minstens 10% meer op tafel hebben gelegd? En wat is er van de manhaftige taal van Nederland overgebleven nu gisteren bleek dat de minister ook met minder dan die 1,3 mld. genoeg zal nemen?

Mijnheer de voorzitter! Ik kom bij een ander onderwerp. Over het buitenlands beleid van ons land is in de loop van de tijd veel geschreven. Sinds de onafhankelijkheid van ons land is gebleken dat de marges voor het voeren van een eigen buitenlands beleid klein waren en zijn. Globaal zijn twee hoofdstromingen te noemen: een alliantiepolitiek of een politiek van neutraliteit. Tot aan de Tweede Wereldoorlog gaven wij de voorkeur aan een neutraliteitspolitiek. Vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog gaf hoogleraar volkenrecht mr. B. Telders in 1939 aan: "dat onzijdigheid in Europese conflicten niet alleen Nederlands recht is, maar zij is Nederlands hoogste plicht, ook en juist tegenover de mogendheden om ons heen". Van de nood, van het onvermogen om eigen beleid te voeren, werd blijkbaar lange tijd een morele deugd gemaakt. Na 1945 wordt duidelijk voor de alliantiepolitiek gekozen door zich aan te sluiten bij de EEG en de NAVO. Sinds kort wil de minister binnen de NAVO meer nadruk voor de eigen verantwoordelijkheid van Europa. Volgen de andere lidstaten zijn suggestie? Indien dat gebeurt, lijkt ons de kans toe te nemen dat Roemenië en de Baltische Staten binnen afzienbare tijd tot de NAVO kunnen toetreden. Is die inschatting juist? Graag vernemen wij de visie van de minister over de toekomst van de NAVO en de relatie tussen de Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC) en andere internationale organisaties als de OVSE en de WEU. Anderen hebben daar ook naar gevraagd.

Overigens wil het met het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid in Europa nog allesbehalve vlotten. Het afgelopen jaar was dit beleid ten aanzien van conflictbeheersing niet sterk. Ik verwijs korthedshalve alleen maar naar Kosovo. Opnieuw moesten de Amerikanen eraan te pas komen om de strijdende partijen aan de onderhandelingstafel te krijgen. De innerlijke zwakte van Europa wordt

Schuurman

steeds weer gedemonstreerd in het sluiten van halve akkoorden, waardoor het maar moeilijk tot daadwerkelijke initiatieven kan komen. Hoe lang gaat dit proces van onmacht nog duren? Of is juist vandaag een begin gemaakt van een meer krachtadig beleid?

Ondanks het voornemen van de minister om een "aantrekkelijk assertief beleid" te voeren, zal hij moeten erkennen dat de marges van een eigen buitenlands beleid van een land als Nederland klein zijn. Als ons land op wil gaan in een Unie die een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid wil voeren, zijn er voor ons land geen of nauwelijks meer mogelijkheden om eigen accenten te leggen. Het departement van Buitenlandse Zaken krijgt dan eerder een coördinerende functie: overleg met vakdepartementen zal tot een gemeenschappelijk Nederlands standpunt moeten leiden en dit standpunt zal vervolgens in de Algemene Raad moeten worden verdedigd. Kortom, hoe ziet de minister de toekomst van het departement vanwege integratieprocessen in Europa?

Toch zijn wij van mening dat er nog altijd duidelijk eigen accenten kunnen worden gelegd. Dat zou, wat ons betreft, moeten ten aanzien van de politiek inzake Israël. Nu de Europese Unie blijkbaar voor deling van Jeruzalem kiest, zouden wij toch kunnen opkomen voor het ongedeelde Jeruzalem, met eventueel een internationale protectie, zodat conflicten van meet af aan in de hand te houden zijn? Welke weg kiest de regering?

Onze fracties zijn verheugd over de prioriteit in het beleid ten aanzien van de godsdienstvrijheid. De Tweede-Kamerfractie van de RPF heeft enkele jaren geleden de minister van Buitenlandse Zaken om een notitie gevraagd over de opvatting van de regering inzake de handhaving van de godsdienstvrijheid. Tijdens dat overleg met minister Van Mierlo zegde deze toe dat hij minstens één keer per jaar met het parlement van gedachten wilde wisselen over de godsdienstvrijheid. Ook bij deze begrotingsbehandeling wil ik dit onderwerp nog eens aansnijden. Ik hoop dat minister Van Aartsen vooral op dit terrein zijn slagvaardigheid ten toon wil spreiden. Juist op het terrein van de godsdienstvrijheid kan het Nederlands beleid de gedrevenheid door

idealisme laten zien. Enige tijd geleden heeft de Amerikaanse senaat met algemene stemmen een wet goedgekeurd die de regering verplicht sancties te overwegen tegen landen die zich schuldig maken aan religieuze vervolging. De Amerikanen hebben nu een bureau opgericht dat de ontwikkelingen zal volgen in de landen die zich volgens het ministerie van buitenlandse zaken schuldig maken aan religieuze vervolging. Dat verdient naar onze mening navolging. Zou de minister ook in ons land een dergelijk initiatief willen nemen?

Over godsdienstvrijheid gesproken: de situatie in Azië baart ons grote zorgen. Ik noem dan niet alleen de positie van de christenen in India. Ook de religieuze strijd op Ambon moet voortdurend aandacht krijgen. Van molukse zijde in ons land krijgen we berichten dat fundamentalistische moslims voortdurend de strijd opnieuw beginnen en dat zij steun van moslims van buiten Ambon krijgen. Ook wordt er kritiek geleverd op het harde optreden van het Indonesische leger. Hoe ziet de minister de ontwikkelingen op Ambon? Wij verwachten van de regering dat zij de ontwikkelingen op Ambon nauwlettend zal volgen en zich inspanningen zal getroosten om de positie van Ambonese christenen te verbeteren. In elk geval moet voorkomen worden dat Ambonezen uit Nederland aan de strijd willen deelnemen, zoals via een verslag van een molukse vergadering in het Nederlands dagblad van 5 maart jongstleden te lezen stond. Afgezien van de kwestie Molukken zijn wij in het algemeen geïnteresseerd in de visie van de minister inzake de ontwikkelingen in Indonesië. Verwacht hij dat de eenheidsstaat geleidelijk zal worden vervangen door een federatieve staat, waarin Ambonezen, de Papoea's en Timorezen een grotere autonomie zullen krijgen?

Vanzelfsprekend verwachten wij dat de minister de mensenrechtenproblematiek, waaronder de vrijheid van godsdienst, tijdens het staatsbezoek dat de Koningin in april aan China zal brengen, ter sprake zal brengen.

Wij waarderen het dat de minister in zijn beleid prioriteit wil schenken aan Afrika. Is met betrekking tot dit continent een "aantrekkelijk assertief beleid" mogelijk? De pogingen om interne en regionale conflicten in

Afrika via een Afrikaanse vredesmacht op te lossen verdienen waardering. De Verenigde Staten willen een omvangrijke vredesmacht oprichten voor de regio van de Grote Meren – het gebied rond Oeganda, Rwanda, Burundi en Zaïre – om niet alleen waar te nemen wat er gebeurt, maar ook om vrede af te dwingen. Hoe sympathiek dit voornemen ook is, er zijn wel enkele kanttekeningen bij te plaatsen. Zo hebben wij de indruk dat de Afrikaanse regeringen dit plan niet omhelzen. De Zuid-Afrikaanse regering stelt voor deelname allerlei eisen: de vredesmacht zou alleen in actie mogen komen als de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) daarvoor toestemming geeft en andere regionale organisaties in Afrika inspraak hebben. Krachtadig optreden is dan al bijna bij voorbaat uitgesloten. Is daarom de animo voor deelname aan de "African Crisis Reaction Force" ook zo gering? Alleen Mali, Malawi, Tunesië en Oeganda lijken belangstelling te hebben.

Deelt de minister onze mening dat wij niet hoopvol gestemd kunnen zijn? De les van de geschiedenis schijnt zich te herhalen. In het verleden zijn Afrikaanse vredesmachtsen weinig succesvol geweest. Van de 13 Afrikaanse vredesmachtsen die sinds 1964 zijn samengesteld, is in de jaren negentig alleen het ingrijpen van het leger van Nigeria in Liberia enigszins bevredigend verlopen. De problemen om tot goede acties te komen, zijn en blijven groot. Zo zijn er naast grote financiële problemen de vervoersproblemen van militair materieel. Het zal vanwege verschillen in taal en cultuur moeilijk zijn een eenduidige bevelsstructuur te handhaven. Bovendien zal een Afrikaanse vredesmacht het ook moeilijk krijgen in gebieden waar het overheidsgezag feitelijk ontbreekt, bijvoorbeeld in Somalië, of zich beperkt tot de grote steden, bijvoorbeeld in Algerije, of waar grote delen onder gezag van vijandelijke partijen staan, zoals in Soedan, Congo en Angola.

Afrika is een verscheurd en arm continent. Velen zijn op de vlucht, zoals de Hutu's, de Tutsi's en de zwarte bevolking van Mauretanië en Sudan. De bloedige burgeroorlog van Congo-Brazzaville maakt vele slachtoffers. Alles bij elkaar genomen, is het terecht dat de minister Afrika hoog op zijn agenda

Schuurman

heeft staan. Maar wat kan en moet er worden gedaan om de rust te herstellen en om de volkeren in vrede met elkaar te doen leven?

Voorzitter! Tot slot nog wat kritische opmerkingen over ontwikkelingssamenwerking. Het besluit van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking om 19 ontwikkelingslanden voor het examen te laten slagen, heeft voor veel opwinding gezorgd. Dat is onzes inziens terecht, want het lijkt in vergelijking met het beleid van haar voorganger wel een copernicaanse omwenteling. Voor velen is dat onbegrijpelijk, omdat deze omwenteling plaats heeft binnen één en dezelfde regeringscoalitie, waarbij dan ook nog als bijzonderheid geldt dat de vroegere minister voor Ontwikkelingssamenwerking deel uitmaakt van het huidige kabinet. Het komt allesbehalve geloofwaardig over te constateren dat het vroegere beleid door het Nederlandse parlement werd gesteund, maar dat dit nu, ondanks de drastische wijzigingen, wederom het geval zou kunnen zijn. Gelden vroegere argumenten ineens niet meer als er een kabinetwisseling heeft plaatsgevonden? Wat ons betreft is er dan iets met de democratische legitimatie aan de hand. Het is van tweeën één: of het parlement volgt blindelings elke minister voor Ontwikkelingssamenwerking, of de nieuwe minister volgt een spoor dat gezien het vroegere beleid kan rekenen op veel parlementaire weerstand. Indien het parlement voetstoots volgt, denk ik dat dit voor de toekomst misschien grote gevolgen zal hebben voor zowel de politieke als de maatschappelijke steun voor het ontwikkelingsbeleid.

Politieke steun zal nog verder afnemen als blijkt dat een drastische ommekeer van het vroegere beleid vrij eenvoudig gaat. Blijkbaar is dan de overtuigingskracht van vroeger niet meer zo sterk. Bij nieuwe bezuinigingen zal dan ook al gauw worden verwezen naar mogelijkheden op de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking. Als reductie tot 19 landen mogelijk is, zo zal men gaan zeggen, zal ook een nog grotere reductie gemakkelijk te realiseren zijn.

Deze ontwikkeling en de daarbij behorende argumentatie, die zoveel van de vroegere verschilt, zullen eraan meewerken dat de maatschappelijke steun voor ontwikkelingssa-

menwerking afneemt. Wij zouden dat zeer betreuren. Heeft de minister met deze gevaarlijke mogelijkheden wel rekening gehouden toen ze voorstelde het beleid zo sterk om te buigen?

Om elk misverstand uit te sluiten, merk ik op dat wij niet tegen noodzakelijke ombuigingen zijn. Het beleid moet voortdurend worden geëvalueerd en geactualiseerd. Zo moet de hulp bij de allerarmsten terecht komen. Maar de geloofwaardigheid komt in het geding als de band met het verleden niet voldoende wordt gehonoreerd.

Daar komt nog bij dat voortzetting van bilaterale hulp aan alle 19 landen ook kritiek oproept. Dat betreft bijvoorbeeld landen als Ethiopië en Eritrea, twee zeer arme landen, die niet allereerst voorzien in de basisbehoeften van de bevolking, maar grote wapenaankopen doen om een betrekkelijk klein grensconflict uit te vechten. Het lijkt ons in zo'n situatie beter om hulp te bevrozen tot het grensconflict, eventueel met internationale hulp, is opgelost.

Onze kritiek betreft ook het voornemen van de minister om meer invloed te willen hebben op particuliere ontwikkelingsorganisaties. Ook hier geldt weer dat niet alles bij het oude hoeft te blijven, maar heeft de minister wel voldoende aandacht voor de bijzondere bijdragen van deze organisaties? Wij menen dat deze organisaties het voordeel hebben dat zij flexibeler zijn en wellicht ook in situaties van slecht bestuur op lokaal niveau toch nog een doelmatige bijdrage aan armoedebestrijding kunnen leveren. Zo kun je er voor instaan dat uitvoering van kleinschalige projecten ten goede komen aan de allerarmsten.

Wij willen niet verhelen dat het voornemen van de minister om een eind te maken aan de Stichting Nieuw Zuid Afrika ons zeer verontrust. Die Stichting heeft eraan meegewerkt dat de democratisering en de daarbij horende normen in Zuid Afrika worden versterkt. Niet voor niets sprak president Mandela er lovend over. Moet aan dat opbouwende werk, nu het nog maar net begonnen is, alweer een eind worden gemaakt?

Duidelijk wordt dat het voorgenomen beleid ook gevolgen zal hebben voor de hulpverleningsrelatie met Suriname. Wij vrezen dat een aantal

projecten niet meer zal worden gefinancierd door Nederland en dat hulp aan repatriërende Surinamers moeilijker zal worden. Is dat juist? Met belangstelling wacht ik de reacties van de bewindslieden af.

De **voorzitter**: De regering zal direct na de dinerpauze met de beantwoording beginnen.

De beraadslaging wordt geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:
- **het voorstel van rijkswet Goedkeuring van het op 18 september 1997 te Oslo tot standgekomen Verdrag inzake het verbod van het gebruik, de aanleg van voorraden, de productie en de overdracht van anti-personeelsmijnen en inzake de vernietiging van deze wapens (26137, R1620).**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Pitstra** (GroenLinks): Mijnheer de voorzitter! Tijdens de behandeling van het Protocol te Genève, 19 januari jongstleden, hier in de Eerste Kamer is mijn fractie uitgebreid ingegaan op de landmijnenproblematiek. Onze visie op wat het zaad van de duivel is genoemd, zal ik niet herhalen. Dit Oslo-verdrag, dat meestal het Ottawa-verdrag wordt genoemd, omdat in deze plaats het proces is begonnen, is een fraai staaltje van ontwapening. Nog in 1995 vonden allerlei landen en allerlei militairen een landmijn een legitiem en noodzakelijk verdedigingsmiddel. Ook minister Voorhoeve schreef dit in 1996 nog aan de Tweede Kamer. Totale uitbanning van dit wapen zou op korte termijn niet realistisch zijn, zo schreef hij. Nog sterker, zelfs het Internationale Rode Kruis, een deelnemer aan de krachtige lobby tegen landmijnen, vond in 1995 uitbanning niet realistisch. En nu, in 1999, een paar jaar later, tekenen meer dan honderd landen dit verdrag en is het al voldoende geratificeerd, zodat het al in werking is.

De achilleshiel ligt natuurlijk in het rijtje "schurkenstaten". Zullen wij de definitie van schurkenstaten voortaan mede laten bepalen door hun negatieve houding tegenover dit